

Kvantitativní a kvalitativní analýza jazykové situace Romů v ČR

Zpracovali PhDr. Jan Červenka Ph.D., Mgr. Pavel Kubaník, Mgr. Helena Sadílková, MA

**Seminář romistiky
Ústav jižní a centrální Asie
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Praha 2011**

**Výzkum byl podpořen MŠMT ČR v rámci Podpora vzdělávání v jazycích
národnostních menšin a multikulturní výchovy na rok 2010**

Obsah

1. Úvod	4
2. Metodologie	5
3. Kvantitativní část	6
3.1 Popis vzorku.....	7
3.2 Kompetence	9
3.2.1 Kompetence v romštině z pohledu respondentů a výzkumníků	9
3.2.2 Kompetence v romštině u různých migračních generací	11
3.2.3 Znalost jiného romského dialektu	11
3.2.4 Kompetence v majoritních jazycích.....	12
3.2.5 Kompetence v češtině	13
3.3 Užívání jazyků	14
3.3.1 Předávání romštiny.....	14
3.3.2 Akvizice majoritních jazyků	15
3.3.3 Akvizice romštiny a škola.....	17
3.3.4 Užívání jazyků v rámci rodiny	17
3.3.4.1 Komunikace mezi rodiči a dětmi	18
3.3.4.2 Komunikace mezi sourozenci	19
3.3.4.3 Komunikace mezi partnery.....	21
3.4 Postoje k jazyku	22
3.4.1 Jazyk jako součást identity	22
3.4.2 Názory na předávání jazyků.....	24
3.4.3 Vývoj jazykové situace romštiny z pohledu Romů	26
3.4.4 Zavádění romštiny do škol.....	28
4. Bilingvismus a čeština romských dětí z pohledu škol.....	31
5. Situace romštiny ve vybraném městě – kvalitativní výzkum jazykové situace olašské komunity	36
5.1 Historie místní romské komunity	36
5.2 Subetnické skupiny.....	37
5.3 Deskripce lokality	37
5.3.1 Historické centrum města	38
5.3.2 Lokalita X	38
5.3.3 Lokalita Y.....	38
5.3.4 Vzdělanost	38
5.3.5 Romské organizace a zapojení do občanského života.....	39

5.3.6	Vztahy s Neromy.....	39
5.4	Charakteristika výzkumu	40
5.4.1	Vstup do lokality a pohyb v ní	40
5.4.2	Popis výzkumného vzorku	40
5.5	Jazykové prostředí.....	40
5.5.1	Akvizice romštiny.....	41
5.5.2	Užívání romštiny.....	41
5.5.3	Akvizice češtiny.....	42
5.5.4	Užívání češtiny.....	44
5.5.5	Akvizice slovenštiny a maďarštiny.....	44
5.5.6	Akvizice dalších jazyků.....	45
5.5.7	Slovenská romština.....	45
5.5.8	Jazykové postoje.....	45
5.5.9	Diglosie, jazykové domény a komunikační modely.....	46
5.5.10	Postoj k romštině.....	46
5.6	Olašství a identita	48
5.6.1	Exkurz: Prokazování olašství.....	48
5.7	Změna jazyka v historické perspektivě a mezigenerační rozdíly.....	49
5.8	Postoj k češtině.....	49
5.9	Postoj k severocentrální romštině.....	50
5.10	Postoj k romštině ve škole.....	50
6.	Závěry	53

1. Úvod

V roce 2008 proběhl v České republice první rozsáhlejší výzkum romštiny (MŠMT 2008) zaměřený převážně na okolnosti předávání jazyka a kompetenci v romštině u romských dětí školního věku. Mezi nejcitovanější výsledky výzkumu patřila jeho kvantitativní část, která podala metodologicky podložený a statisticky relevantní odhad rozložení kompetence v romštině u zmiňované věkové skupiny. Tento odhad upozorňoval na zhruba třetinové zastoupení mluvčích s dobrou kompetencí v romštině mezi sledovanou skupinou. Bylo tedy možné vyvodit, že do budoucna patří romština (resp. její v našem prostředí nejrozšířenější – severocentrální - dialekt) v ČR k potenciálně ohroženým jazykům.

Kvalitativní část sociolingvistického výzkumu poskytla na základě několika desítek strukturovaných rozhovorů základní obrys situací, které ovlivňují skutečnost, že se romština dalším generacím nepředává. Kromě nižší kompetence v romštině alespoň u jednoho z rodičů byla jedním z hlavních jevů provázejících nepředávání romštiny dětem obava z jejich případného neúspěchu během školní docházky, vyplývajícího z jazykové bariéry.

Pokračující výzkum, jehož výsledkem je mimo jiné tato zpráva, přináší další vhled do jazykové situace Romů v ČR skrz kvantitativní analýzu dat od více než 300 respondentů. Další rozšíření předešlých výzkumů se týká informací o jazykové situaci u olašských Romů, která byla v minulých letech prakticky pominuta. Jednak shrnuje jazykové dotazníky zaznamenané v olašských rodinách po celé ČR a dále přináší krátkou studii o jazykové situaci olašské komunity v jedné české lokalitě.

Jako určitý protipól analýzy rozhovorů v romských rodinách slouží také analýza debat s učiteli romských dětí na ZŠ. Debaty se netýkaly pouze romských dětí, ale obecně dětí z jazykového prostředí, ve kterém čeština není jediným používaným jazykem. Cílem bylo zjistit, nakolik se učitelé cítí být připraveni na práci s bilingvními dětmi, nakolik je pro jejich práci nutná znalost jazykového prostředí dětí, s jakými problémy se setkávají u různých bilingvistů.

2. Metodologie

Metodologie v minulých sociolingvisticky zaměřených výzkumech romštiny propojovala v rámci jediného terénního výzkumu kvalitativní i kvantitativní prostředky, tedy pozorování, položené rozhovory ke zjištění obecných charakteristik zkoumaného místa a skupiny a jazykové dotazníky.

V tomto roce jsme přistoupili k jasnějšímu rozlišení kvantitativní a kvalitativní fáze – ve vybraných lokalitách byly nahrávány pouze dotazníky, což umožnilo analýzu na širším vzorku respondentů, v jedné lokalitě byl veden opakovaný výzkum kvalitativního charakteru.

Dotazníky byly vypracovány na základě materiálů používaných v předchozích výzkumech. Otázky byly směřovány na jazyky zastoupené v rodině respondenta v předchozích generacích, na jazykový repertoár samotného respondenta, jeho / její dominantní jazyk a způsob, jakým se respondent jazyk naučil. Další sekce se věnovala zhodnocení jazykové situace ve městě, ve kterém respondent žije, jazykových postojů a názorů na budoucnost romštiny včetně otázek spojených s tématem možného zavedení romštiny do škol.

Lokality výzkumu byly vybírány podle výzkumu kompetence romských dětí v romštině, který jsme provedli v letech 2008 a 2009. Záměrně jsme se tedy vraceli do míst, pro která jsme disponovali takovýmto odhadem, respektive do míst, která patří do spádových oblastí v minulosti navštívených škol. Částečně jsme tak (zejména v menších městech se stabilnějším romským „osídlením“) získali nový náhled na již zpracovaná a veřejnosti prezentovaná data. Nebylo ovšem možné zacílit se přímo na rodiny dětí, které se před rokem či dvěma lety účastnily jazykového výzkumu (jazykových her) na školách. O dětech jsme ve zmiňovaném výzkumu totiž nezjišťovali bližší informace než křestní jméno a věk.

Vzorek v jednotlivých městech byl tedy shromážděn kombinací metody sněhové koule (jeden respondent dá výzkumníkovi typ na druhého, ten opět na dalšího), přičemž jsme se snažili zahrnout do vzorku zástupce tří generací v rámci jedné rozšířené rodiny (např. mladý muž, jeho teta, jeho dědeček) – vzhledem k deklarativní povaze kvantitativních dat nás totiž zajímal kontrast či shoda v odpovědích vztahujících se k jedinému objektu a dále generační posun / stabilita v postojových otázkách.

Pro kvalitativní výzkum složený z dotazníků, položených i volných rozhovorů a pozorování shromážděných v jediné lokalitě, se nejdříve počítalo se třemi lokalitami, pro které jsme měli indicie o jazykové situaci v místě. Z organizačních důvodů proběhl ale výzkum v jediné lokalitě. Tato část výzkumu je cenná zejména proto, že se týká jazykové situace u olašských Romů, o které dosud nebylo publikováno mnoho informací.

V poslední fázi výzkumu byly vedeny debaty s učiteli češtiny na školách v navštívených lokalitách. Učitelům byly otázky zaslány předem, řízená zhruba hodinová debata pak sledovala tyto otázky – většinou se ovšem zúčastnění inspirovali navzájem a tématické okruhy tak byly probrány a spontánně a „propojeně“ bez přihlížení k zaslaným otázkám. Rozbor debat vchází z analýzy jejich záznamů. Záznamy byly zaslány rovněž zúčastněným učitelům včetně našich komentářů a další literatury vztahující se k tématům, která byla na konkrétní debatě otevřena.

3. Kvantitativní část

V této části zprávy shrneme informace získané dotazníkovým výzkumem mezi Romy (olašskými, „maďarskými“, „slovenskými“) v různých českých a moravských obcích v průběhu roku 2010.¹ Otázky dotazníku, jak už bylo zmíněno, se dotýkaly několika okruhů, které bychom mohli shrnout do tří množin – kompetence v jazycích (plurilingvismus v jednotlivých generacích, dominantní jazyk respondenta), užívání jazyků (v domácnosti, ve městě, otázka předávání jazyka) a jazykových postojů k romštině (rozšířené stereotypy, budoucnost romštiny, částečně romština ve školách).

Tyto oblasti jsou samozřejmě vzájemně propojené – kompetence v jazyce jistě záleží na míře, do jaké se respondent s jazykem setkává v různých komunikačních situacích, míra užívání jazyka pak závisí jednak na kompetenci v jazyce, tak na jazykových postojích (např. nakolik účastníci komunikace považují téma či místo rozhovoru za vhodné pro užití toho kterého jazyka), postoje jsou pak propojeny s kompetencí v jazyce (ovlivňují užívání i předávání jazyků dalším generacím). Postojová složka navíc ovlivňuje všechna shromážděná data – díky dotazníkové metodě mají data pouze deklarativní charakter a zachycují tedy názory respondentů v určité situaci. Nemohou tak reprezentovat objektivní realitu, ale to, jak se jeví respondentům, případně jak si respondenti přejí, aby realita vypadala.

V kvantitativní části zprávy nejdříve shrneme obecné informace o respondentech (vzorku), následující sekce se pak zaměří postupně na zmíněné tři hlavní okruhy – kompetenci, užívání a postoje k jazyku.

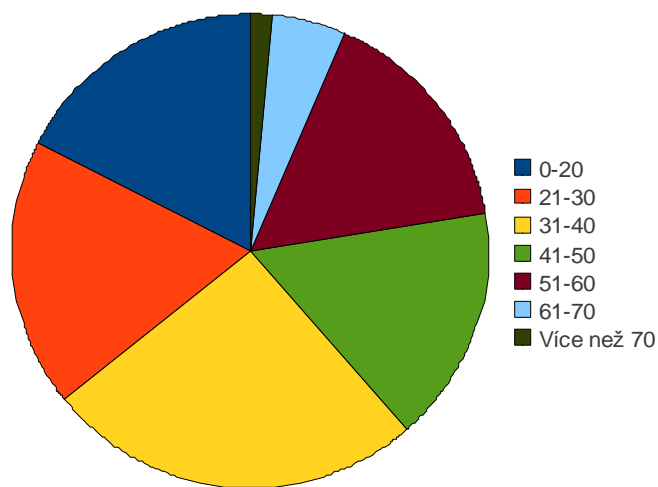
¹ V textu zprávy budeme respondenty rozlišovat na olašské a neolašské/rumungerské. Termín Rumungro vychází z pojmenování, které Olašští Romové používají pro Romy neolašské, termín Olach pak vychází z pojmenování, které používají tito Romové dříve usedle žijící („slovenští“, „maďarští“) pro Romy dříve kočovné. Ačkoli v tomto užívání mívají termíny někdy i negativní konotace („Olach“ se nicméně v jistých kontextech používá i jako autonymum skupiny, pokud je nutné Romy nějak diferencovat), v tomto textu by měly být vnímány bez jakéhokoli negativního či pozitivního příznaku.

3.1 Popis vzorku

Rozhovory byly vedeny s 322 Romy z více než 50ti českých a moravských obcí, přičemž podstatnější zastoupení máme pro 10 lokalit. Zastoupení olašských Romů ve vzorku činí zhruba 12% (39 respondentů). To se na jednu stranu může jevit jako nedostatečný počet, pokud ale bereme v úvahu hierarchickou strukturu olašských komunit, díky které nebylo možné nahrávat rozhovory s více respondenty z jediné lokality (jeden respondent s vysokou autoritou odpovídal „za všechny“), jedná se o velmi podstatná a v takovém rozsahu patrně ještě neshromážděná data o olašských Romech v 11 českých a moravských městech.

Vzorek poměrně rovnoměrně zahrnuje všechny věkové kategorie.

Graf 1: věk_kategorizace

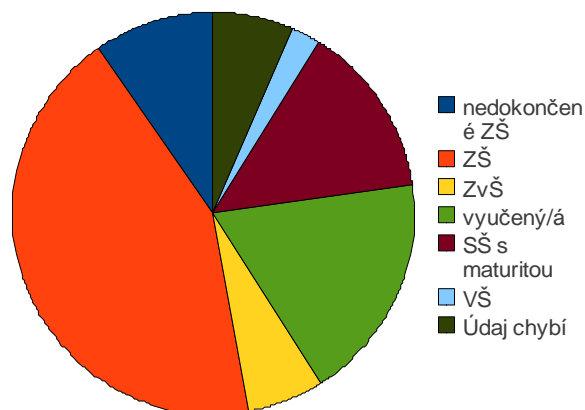

Věk respondentů byl pro potřeby zobrazení rozřazen do osmi kategorií zahrnujících zpravidla jednu dekádu (výjimkou jsou krajní kategorie „mladší 20 let“, která v zásadě ale zahrnuje mluvčí od 15 do 20 let včetně a kategorie „70 let a více“). Čtvrtinu vzorku tvoří respondenti od 31 do 40 let, okrajově jsou zastoupeni mluvčí starší 60 let (cca 5,5%), další „dekády“ mají na vzorku v průměru sedmnáctiprocentní podíl.

Ve vzorku mírně převažují ženy (54%) nad muži.

Údaj o vzdělání respondentů má pro korelace s jazykovými údaji spíše okrajový význam.

Graf 2: vzdělání

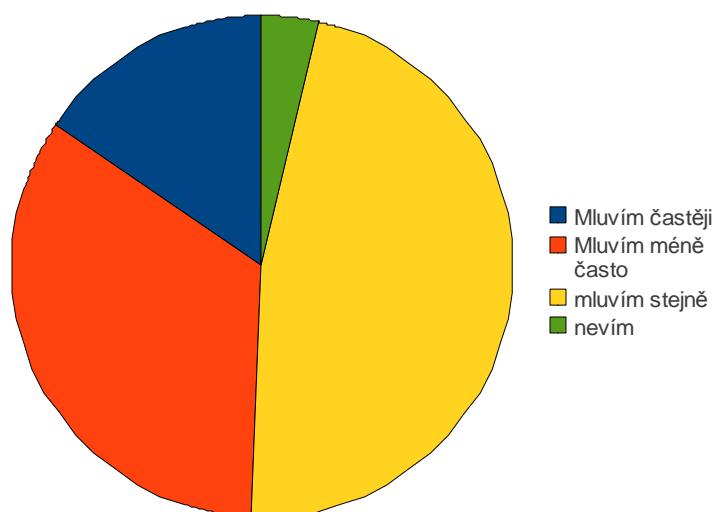

Přibližně 10% respondentů nedokončilo základní školu, asi 50% respondentů má základní vzdělání (6% bývalou zvláštní školu), pětina respondentů absolvovala učební obor, zhruba 15% střední školu, 7 respondentů bylo vysokoškolsky vzdělaných. Oproti dnes odhadovanému podílu romských dětí na bývalých zvláštních školách (až 1/3) je zastoupení absolventů těchto škol v našem vzorku nízké. Je přitom spíše nepravděpodobné, že by se zastoupení romských dětí na ZvŠ natolik zvyšovalo až v posledních letech. Je naopak možné, že starší respondenti mohli ať už záměrně či nezáměrně „smazat“ rozdíl mezi běžnou základní a bývalou zvláštní školou. Nedomníváme se ovšem, že by tato možná disproporce nějak výrazněji omezovala interpretaci dat.

Naopak důležitým indikátorem pro relevantnost vzorku s ohledem na údaje o jazykové situaci romštiny může být to, nakolik je možné respondenty označit za běžné či výjimečné zástupce vlastní věkové skupiny, co se užívání romštiny týče. Následující graf zobrazuje, jak se zařadili samotní respondenti (na otázku odpovědělo 281 osob).

Graf 3: Myslíte si, že romsky mluvíte stejně často jako Romové vaší generace ve vašem městě?

Necelá polovina respondentů necítí, že by romštinu používala ve výrazné míře více nebo méně často než Romové stejné generace v jejich okolí. Další téměř polovina se cítí být výjimkami v rámci své generace ve svém městě (necelých 30% se hodnotilo jako méně aktivní uživatelé jazyka). Deset respondentů se zařadit nedokázalo.

3.2 Kompetence

3.2.1 Kompetence v romštině z pohledu respondentů a výzkumníků

Kompetenci v romštině hodnotili jak samotní respondenti, tak výzkumníci. Ti mohli použít pro určení kompetence čtyřstupňovou škálu používanou již v jazykových hrách, případně mohli konstatovat, že jim k hodnocení chybí jakékoli indicie².

² 1 - nemá problém porozumět mluvenému slovu a plynule se v romštině vyjadřovat.

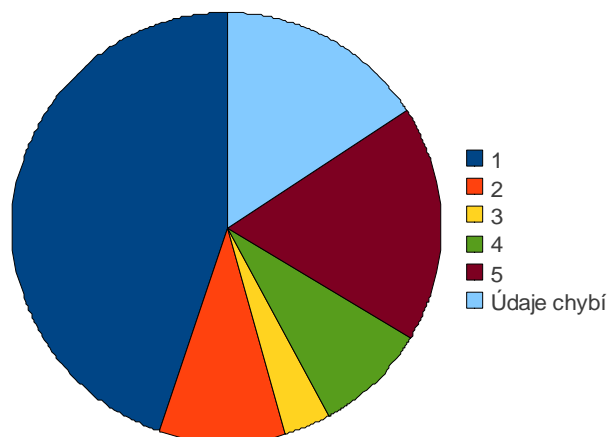
2 - mluvenému slovu rozumí výborně, ale vlastního projevu v romštině je schopen s různou mírou obtíží. Pokud mluví romsky, v závislosti na tématu hledá slova a někdy i používá gramaticky nesprávné věty;

3 - v závislosti na tématu není schopen úplně porozumět mluvenému slovu, v případě vlastního projevu v romštině tvoří úplně jednoduché, případně gramaticky nesprávné věty

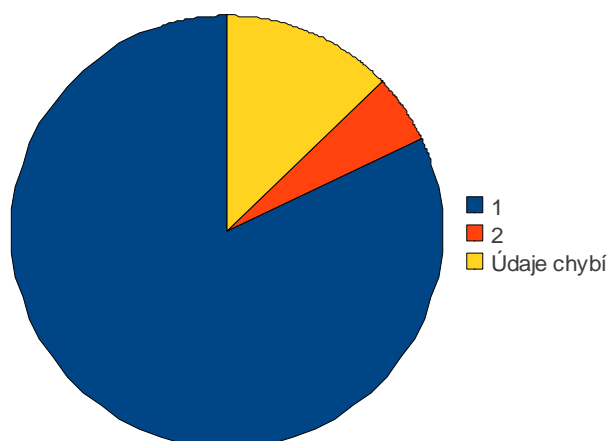
4 - minimální schopnost porozumět mluvenému slovu, nulová schopnost vlastního projevu. Lexikální /gramatická znalost jazyka maximálně na úrovni základních slov a frází, kterým někdy ani úplně nerozumí;

5 - nemůžu ohodnotit

Graf 4: Kompetence v romštině z pohledu výzkumníka – Neolaši

Graf 5: Kompetence v romštině z pohledu výzkumníka - Olaši

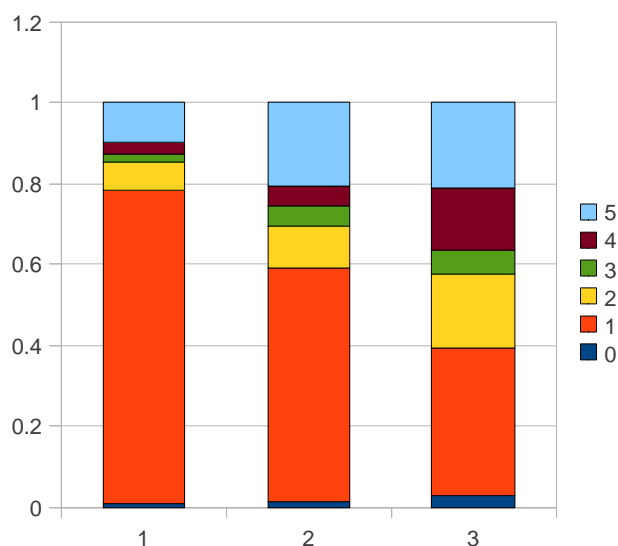
Zatímco u olašských respondentů (39 osob) naprosto převažuje aktivní kompetence ve vlastní varietě romštiny (pouze 2 respondenti byli hodnoceni jako méně kompetentní), u respondentů neolašských je situace komplikovanější. Dvě třetiny respondentů (127 osob), u kterých byla ohodnocena úroveň znalosti jazyka, sice podle výzkumníků rovněž patří k těm, kteří s aktivním projevem nemají problémy, celá jedna třetina ale spadá do kategorií 2-4.

3.2.2 Kompetence v romštině u různých migračních generací

Migrační generací míníme okolnost, kdy respondent případně starší generace v jeho rodině přišly do ČR. Příchozí do ČR spadají do jedné migrační generace (v případě příchodu vícegenerační rodiny tak všechny generace v rodině spadají do první migrační generace), první generace narozená již v českých zemích spadá do druhé migrační generace atd.

Graf odkazuje k vzorku 212 respondentů, kteří patří do první migrační generace, případně jejich rodiče patří do stejné migrační generace³. U 36 respondentů výzkumníci nemohli kompetenci v romštině určit. Sloupce znázorňují migrační generaci respondenta, byrvy pak stupeň kompetence.

Graf 6: Migrační generace rodičů * kompetence v romštině z pohledu výzkumníka

Více než 60% respondentů (135 osob) hodnotili výzkumníci jako plně kompetentní mluvčí. S každou další migrační generací se zvyšuje podíl respondentů s nižším stupněm kompetence v romštině. Zatímco u respondentů z první migrační generace je podíl plně kompetentních mluvčích zhruba 3/4, u třetí (tedy druhé generace narozené již v českých zemích) je to o něco více než 1/3. Graf ovšem shrnuje data pro celý vzorek včetně olašských Romů (39 osob) zařazených výzkumníky až na výjimky mezi plně kompetentní mluvčí - pro neolašské Romy se tak poměr jednotlivých stupňů kompetence o něco snižuje.

Graf tak potvrzuje (nikoli překvapivě) předpoklad, že úbytek kompetence v romštině souvisí (alespoň u většiny respondentů) s tím, jak dlouho již daná rodina v ČR žije. U malé části respondentů z první migrační generace (kategorie kompetence 4, potenciálně 3) ovšem mohlo dojít ke ztrátě jazyka ještě v předmigračním období, případně je ztráta kompetence způsobena právě délkou pobytu v ČR.

3.2.3 Znalost jiného romského dialektu

V předchozích výzkumech jsem se setkali ohledně otázky vzájemnému porozumění obou hlavních dialektů romštiny používaných v ČR (olašská, severo/jihocentrální romština) s poměrně rozšířeným

³ Do první migrační generace (lidé, kteří se ještě narodili na Slovensku), případně do jiné „nekombinované“ migrační generace (tedy do stejné generace ze strany otce i matky) patří většina respondentů. 44 respondentů spadá do jiné migrační generace ze strany otce a do jiné z matčiny strany. U 27 respondentů údaj chybí např. proto, že nevěděli, zda se jejich rodiče v ČR již narodili nebo nikoli

tvrzením, že zatímco olašští Romové neolašským dialektům romštiny povětšinou rozumí, Romové z neolašských subetnických skupina olašské romštině nerozumí skoro vůbec.

Z výsledků dotazování na subjektivní míru ovládnutí neolašského dialektu u olašských Romů vyplynulo, že výše zmíněné tvrzení nemusí odpovídat pravdě. Ze vzorku 39 olašských Romů jich pouze 11 uvedlo, že některému z neolašských dialektů rozumí a zároveň jím hovoří, přičemž podíl těch, kteří neolašskou romštinu ovládají v rámci uvedené jazykové dovednosti na velmi slušné úrovni je přibližně stejný (8 dobře rozumí, 6 dobře hovoří).

Dotazování na zrcadlově položenou otázku mezi Romy neolašskými přineslo podobně strukturované výsledky, zaznamenali jsme jen proporcionálně nižší podíl respondentů, kteří vůbec olaštinu na nějaké úrovni ovládají, resp. ji ovládají dobře. (Z 292 respondentů se ke kompetenci v olašské romštině vyjádřilo pouze 46 lidí, z nich pouze 16 olašské romštině dobře rozumí, dobří jí hovoří 11 osob.)

3.2.4 Kompetence v majoritních jazycích

Pro mluvčí romštiny všude na světě je typické, že jsou až na jisté výjimky (dané věkem, případně specifickou konstelací v regionu) vždy minimálně bilingvními mluvčími – vedle romštiny (pokud se z nějakého důvodu v jejich rodině nepřestala předávat) vždy nutně ovládají také jazyk místní majoritní populace (resp. jeho místní dialekt), případně i další jazyky, které se v regionu používají. Realizovaný výzkum byl zaměřen především na situaci romštiny u Romů žijících v ČR, češtiny (resp. jiných neromských jazyků) se ovšem jako nedílné součásti jejich jazykové výbavy musel dotknout.

V případě většiny Romů žijících v současné době na území ČR může být vzhledem poválečné migrační historii jejich rodin přirozenou součástí jejich jazykového repertoáru (v závislosti na době, která od příchodu do ČR v případě jejich rodiny uplynula) vedle češtiny (a případně romštiny) hned několik dalších neromských jazyků – především slovenština a maďarština. Ke zjištění rozsahu jazykového repertoáru respondentů byly v dotazníku použity dva okruhy otázek: jeden se zaměřil na obecnou informaci o všech jazycích, které respondent na nějaké úrovni ovládá, druhý se úžeji zaměřil na pozici daného neromského jazyka v aktuálně využívaném jazykovém repertoáru a způsob jeho akvizice (k těmto viz další oddíl).

Mezi jazyky, které respondenti uváděli jako jazyky patřící do jejich jazykového repertoáru, se objevila čeština, maďarština, polština, slovenština, ukrajinština (vesměs jako jazyky používané v regionu odkud rodina respondenta, příp. jeho partnera pochází); angličtina, němčina, ruština (vesměs jako jazyky naučené ve škole); a dále srbochorvatština/srbština, španělština, švédština, francouzština a řečtina.

Pokud zahrneme do znalosti jazyka i velmi dobré porozumění jazyku – opíráme se zde o vlastní hodnocení porozumění z hlediska respondentů - je mezi respondenty nejčastější kompetence ve třech jazycích (romština, čeština, slovenština), ojedinělá ovšem není ani znalost více jazyků. Tu uvedlo 10% neolašských respondentů a téměř 20% respondentů olašských. Jelikož je vzorek olašských respondentů poměrně malý, dovoluje nám to vyslovit pouze slabší hypotézu o větší míře plurilingvismu u této romské skupiny. Tuto hypotézu můžeme opírat o jazykovou situaci ve výchozí migrační oblasti mnoha olašských Romů žijících dnes v ČR – např. v Nitře a okolí je dodnes mezi Romy běžná znalost maďarštiny. Pokud Romové udržují kontakty s rodinou ve výchozí lokalitě (viz. také kvalitativní zpráva), mohou si poměrně dlouho udržet kompetenci v kontaktních jazycích této lokality (kromě maďarštiny rovněž slvenština). Dalším podpůrným argumentem by mohlo být větší

demografické zastoupení neolašských Romů v českých a moravských lokalitách, které vede u Olachů k alespoň pasivní kompetenci v jiném dialektu romštiny. U některých olašských Romů by šlo dále uvažovat o přeshraničních obchodních (nebo i rodinných) kontaktech, k tomuto tvrzení nám ovšem chybí data z terénu.

3.2.5 Kompetence v češtině

Pro zhodnocení kompetence respondentů v češtině byly v dotazníku použity tři různé otázky, které prezentují tři různá hlediska: subjektivní hodnocení kompetence z pohledu respondenta („Na kolik procent ovládáte češtinu?“ – v rámci hodnocení všech jazyků v jazykovém repertoáru), vnější hodnocení z pohledu výzkumníka (použití systému školního hodnocení + slovní komentář) a dále reflektované vnější hodnocení z pozice školy („Jaké jste měl/a ve škole známky z češtiny?“). Podrobnější statistické vyhodnocení výsledků je nutné brát s notnou dávkou rezervy, s ohledem na relativně velmi malý vzorek olašských Romů.

Sebehodnocení

Respondenti v rámci hodnocení svojí úrovně češtiny (a ostatních jazyků ve svém jazykovém repertoáru) hodnotili svojí schopnost česky mluvit a češtině porozumět, přičemž míru ovládnutí jazyka v dané jazykové dovednosti hodnotili pomocí procentuálního vyjádření (př. hovořím na 100%, rozumím na 80%). Pro účely vyhodnocení vlastního hodnocení úrovně češtiny jsme data pro obě jazykové dovednosti sečetli. Za bezproblémové mluvčí češtiny považujeme ty, kteří v součtu dosáhli 200% (svou kompetenci v češtině označili v obou případech za stoprocentní) – jejich podíl je převažující jak v rámci celého vzorku (90%), tak v rámci obou subetnických skupin (olašští Romové 87%, neolašští Romové 92%).

Školní výsledky v češtině

V rámci celého vzorku je nejčastější uváděnou známkou z češtiny ve škole trojka (40%), za ní následuje dvojka (24%) a jednička a čtyřka (12%, resp. 10%). Podobné rozložení hodnocení kopírují i výsledky pro neolašskou část vzorku, s o něco větším podílem trojek (3 - 43%, 2 - 24%, 1 - 12%, 4 - 11%). Ve skupině olašských Romů byli početně nejvíce zastoupeni respondenti, kteří jako nejčastější známku z češtiny uváděli dvojku (23%). Opět v tomto případě upozorňujeme na omezení vyplývající z velikosti vzorku.

Hodnocení výzkumníkem

V rámci celého vzorku výzkumníci označili jako bezproblémové mluvčí romštiny 77% respondentů, u 9% uvedli, že jejich čeština není bezproblémová (ve slovním hodnocení nejčastěji uvádí výskyt určitých etnolektních prvků – přízvuk, vyšínutí z vazby, záměna slov atp.), pouze 3% respondentů z celého vzorku výzkumníci označili za osoby, které se v češtině vyjadřují se značnými potížemi. 8% respondentů ve vzorku češtinu vůbec neovládá (mluví jiným jazykem). Výsledky hodnocení pro neolašskou část vzorku vykazují stejný podíl těchto 4 kategorií respondentů (80% se v češtině vyjadřuje bez problémů, 9% s jistou mírou etnolektních prvků, 3% s vážnými obtížemi, 8% češtinu neovládá vůbec). V rámci neolašské části vzorku výzkumníci označili za bezproblémové mluvčí romštiny jen 54% vzorku, celých 17% češtinu neovládá vůbec, a přibližně stejný podíl respondentů má s vyjadřováním v češtině menší a větší problém (8% a 8%). Z výsledků pro olašskou část vzorku opět není možné vyvozovat tvrzení s obecnější platností, vzhledem k malému počtu respondentů.

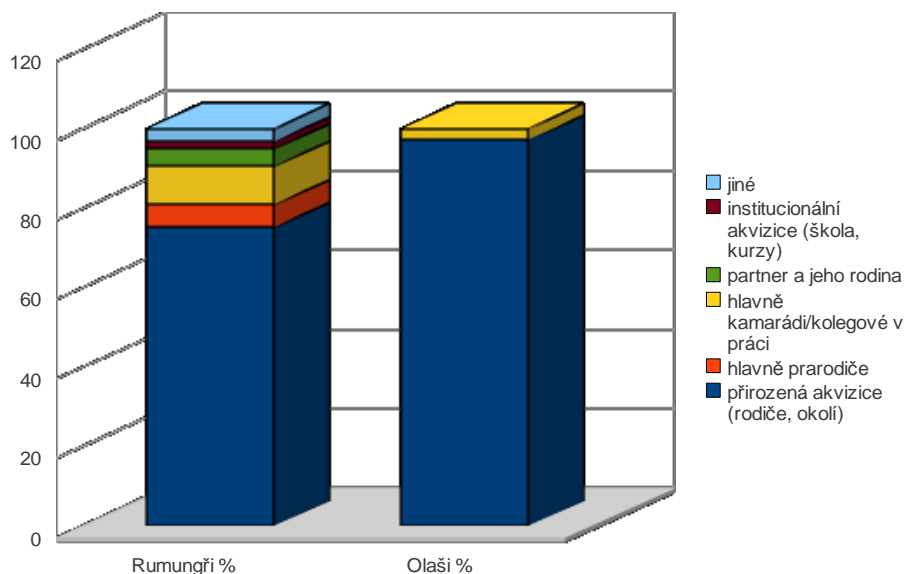
3.3 Užívání jazyků

V této části shrneme údaje týkající se předávání jazyků, užívání jazyků v domácím prostředí, respektive s rodinnými příslušníky

3.3.1 Předávání romštiny

Učení se jazyku (akvizice) probíhá v případě Romů pochopitelně převážně v domácím prostředí v ranném věku.

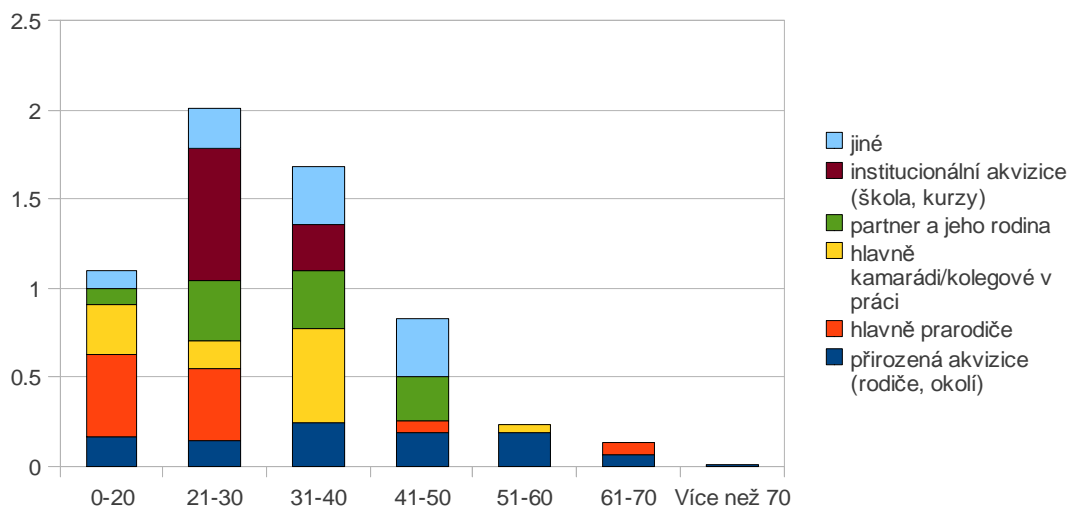
Graf 7: Srovnání akvizice romštiny u Rumungrů a Olachů

V poměrném grafu lze vidět, že akvizice od rodičů v domácím prostředí převažuje u olašských i neolašských respondentů, nicméně mezi „Rumungry“ jsou častěji zastoupené i jiné druhy akvizice. Častěji zmiňovanými možnostmi zde byl větší podíl prarodičů na předávání jazyka (15 respondentů) nebo výrazný vliv vrstevnické skupiny (25 respondentů). Je třeba upozornit, že poměrný graf smazává výrazně odlišný počet respondentů, které sloupce reprezentují (olašských respondentů bylo 39, neolašských 283), nicméně téměř naprostá shoda u olašských respondentů není náhodná.

Tato shoda mimo jiné znamená, že v modelu akvizice romštiny mezi olašskými Romy patrně neexistuje výraznější generační rozdíl, jazyk se i u nejmladších respondentů předává v raném dětství. Srovnání věku respondentů a akvizičního modelu u neolašských respondentů je méně jednoznačné.

Graf 8: „Rumungři“ - Akvizice romštiny (od koho) * věk_ kategorizován

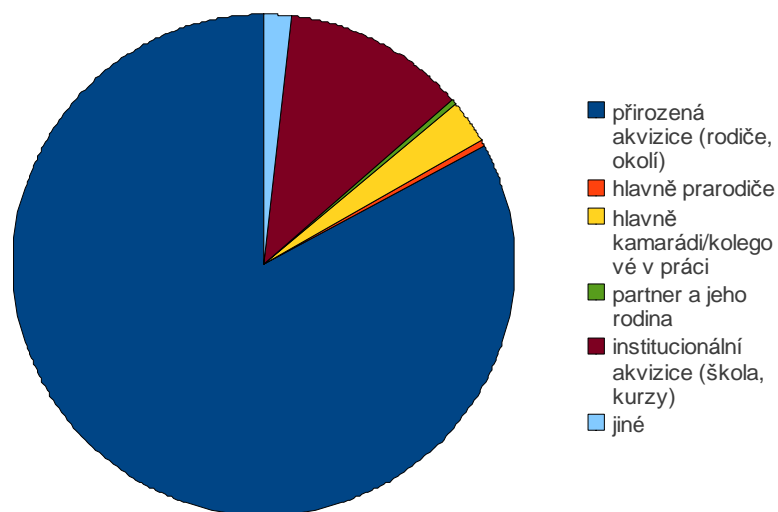

Z grafu jsou patrné jisté generační tendence – zatímco u starších generací (50+) převažuje přirozená akvizice, u střední generace (30-40) je nejvýrazněji zastoupená akvizice ve vrstevnických kolektivech, u respondentů do 30 let pak dominuje vliv prarodičů, u lidí od 20 do 30 let také institucionální akvizice.

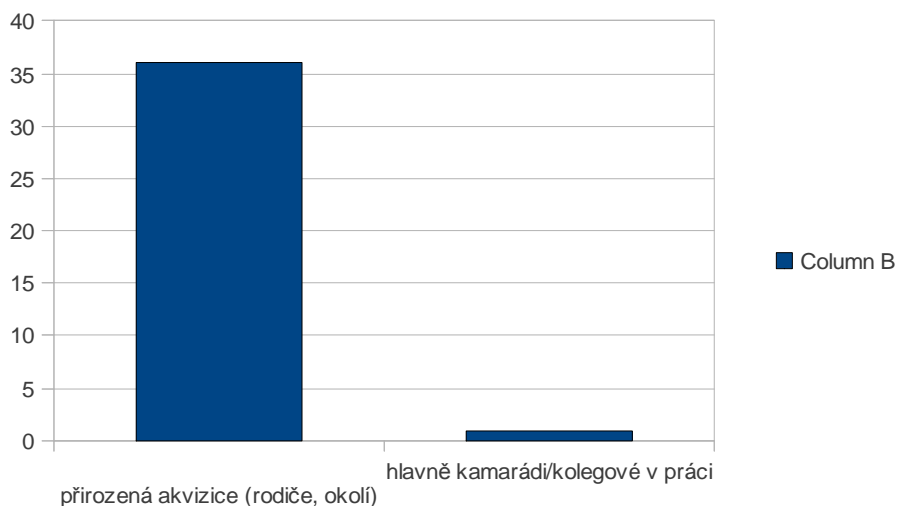
3.3.2 Akvizice majoritních jazyků

Rodiny respondentů byly do různé míry jazykově pestré. Každý respondent samozřejmě uměl *gadžikanés* „gádžovsky“, v mnoha případech pak více jazyků, ať již naučených z domácího prostředí (hlavní majoritní jazyk) nebo později ve škole (další majoritní jazyk). Mezi hlavní majoritní jazyky v našem vzorku patří čeština (pro ¼ respondentů), slovenština (necelá pětina respondentů), ojediněle maďarština a němčina. Slovenština a maďarština ovšem patřily také mezi jazyky, které respondenti znali z rodinného prostředí, ačkoli se u nich nejednalo o nejsilnější majoritní jazyk.

Graf 9: Rumungři, akvizice majoritního jazyka

Graf 10: Olaši, akvizice majoritního jazyka

Majoritní jazyk se „rumungerští“ respondenti naučili v domácím prostředí o něco častěji než romštinu (82% x 75%). Vysoká bude patrně míra souběžné akvizice obou jazyků v dětství v domácím prostředí.

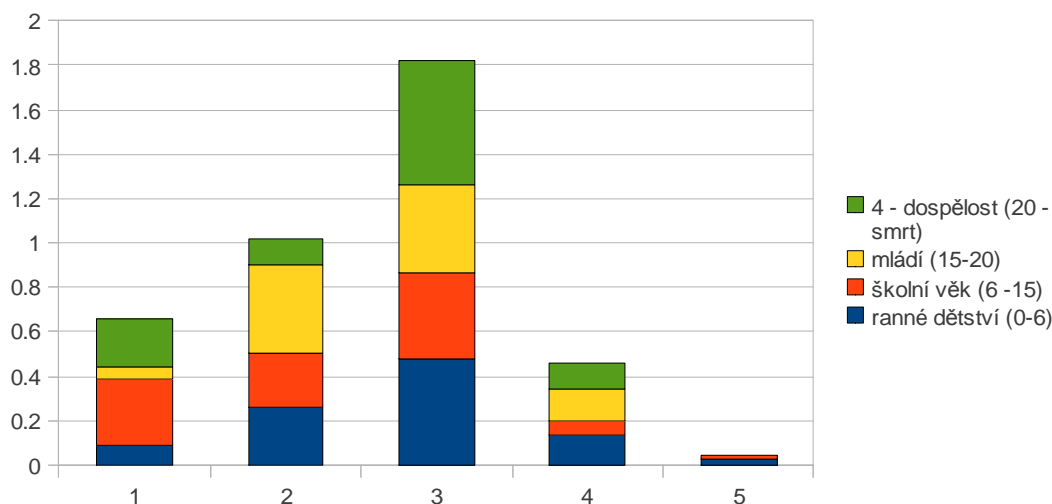
Mezi olašskými respondenty převažuje akvizice majoritního jazyka ve škole.

3.3.3 Akvizice romštiny a škola

Jak jsme již poznamenali v předešlých výzkumech, obava z neúspěchu ve škole bývá u neolašských Romů hlavním artikulovaným argumentem pro rozhodnutí nemluvit na děti romsky. Stejní respondenti ovšem často prošli bilingvní výchovou a ve škole problémy neměli. V rámci výzkumu jsem se rozhodl neptat se obecně na jazykové problémy ve škole. Namísto toho jsme respondenty požádali o sdělení nejčastější známky, kterou během školní docházky dostávali z češtiny.

Graf 11: Kdy jste se naučil romsky * nejčastější známka z češtiny

Barvy v grafu znázorňují dobu akvizice romštiny, sloupce pak nejčastější známku z češtiny. V každé „akviziční skupině“ je nejčastější známka trojka – to by napovídalo tomu, že období akvizice romštiny nemá na známku z češtiny vliv. Respondenti, kteří se učili romsky v průběhu nebo po skončení školní docházky ovšem dosahovali (podle vlastních slov) častěji než jiné skupiny i lepších známek (1 nebo 2 ve více než 50%, resp 45%). I tak ale mezi známku z češtiny dobou akvizice romštiny není nějaká výrazná souvislost.

3.3.4 Užívání jazyků v rámci rodiny

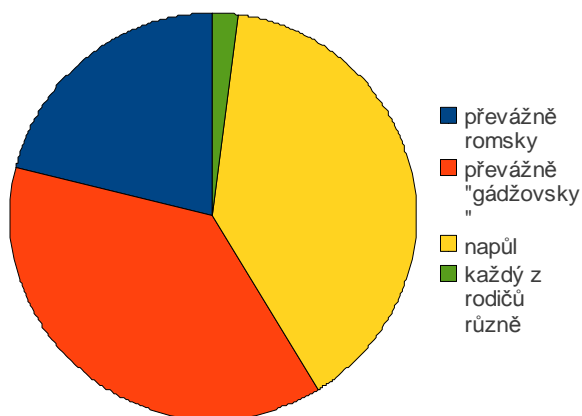
Jak jsme již uvedli, olašští respondenti svůj jazyk téměř bez výjimky předávají dalším generacím a i podle dalších zkušeností (viz. kvalitativní část zprávy) užívají svou romskou varietu v komunikaci se všemi olašskými Romy bez ohledu na místo komunikace, mezi neolašskými respondenty je jazyková situace složitější. Neolašských respondentů jsme se proto ptali podrobněji na užívání jazyků s různými rodinnými příslušníky. Tato část zprávy tedy podrobněji dokresluje již prezentované údaje o akvizici romštiny a češtiny (případně jiného majoritního jazyka).

Jazyky byly v této sekci dotazníku rozděleny pouze do dvou skupin – romština a „gádžovština“ (tedy jakýkoli majoritní jazyk) a respondenti měli indikovat pouze v hrubém měřítku užití těchto „jazyků“ s různými komunikačními partnery.

3.3.4.1 Komunikace mezi rodiči a dětmi

Výše jsme uvedli, že většina neolašských respondentů se romsky naučila od rodičů v domácím prostředí, nicméně nezanedbatelná část respondentů se naučila romsky jiným způsobem. Používání jazyků mezi rodiči a dětmi z pohledu respondentů blíže osvětlují následující grafy.

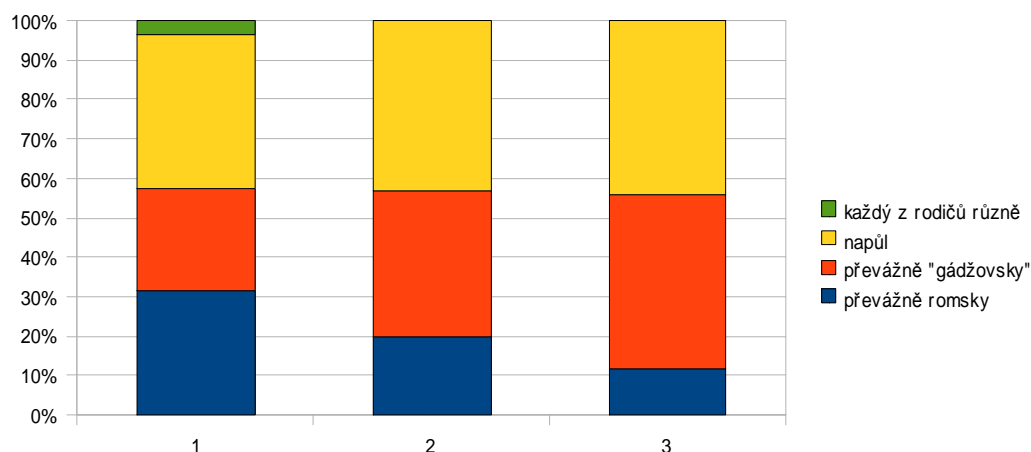
Graf 12: Jakým jazykem mluvili rodiče s vámi a vašimi sourozenci

Přibližně pětina respondentů uvedla, že rodiče na ně mluvili převážně romsky. Necelých 40% respondentů ale uvedla vyvážené používání obou jazyků, stejný podíl respondentů pak ze strany rodičů slyšel romštinu málo nebo vůbec. Akvizice romštiny v domácím prostředí tedy nemusí nutně znamenat dominanci romštiny v komunikaci mezi rodiči a dětmi.

Používání jazyků v rodině se ale liší podle migrační generace, v zásadě tedy podle toho, jestli se respondent narodil na Slovensku nebo již v ČR (případně se v ČR narodili i rodiče respondenta).

Graf 12: Jakým jazykem mluvili rodiče s vámi a vašimi sourozenci * migrační generace

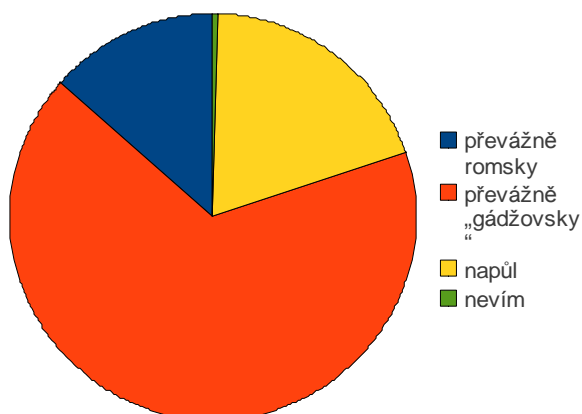

Graf naznačuje pokles dominantního postavení romštiny v komunikaci mezi rodiči a dětmi (připomeňme navíc, že respondenti pocházejí nikoli výjimečně z různých generací téže rozšířené rodiny). S každou další generací narozenou již v ČR klesá užití romštiny v domácnostech. Na respondenty z první migrační generace mluvili rodiče nejčastěji ve stejné míře jak romsky, tak gádžovsk. Také v druhé a třetí generaci je výrazně zastoupeno rovnoměrné užití jazyků, nicméně významně klesá dominance romštiny v komunikaci mezi rodiči a dětmi, která je patrná u výraznějšiho množství respondentů z první migrační generace a naopak stoupá poměr dominance neromského jazyka. U relačního grafu je ale nutné doplnit, že zastoupení třetí migrační generace je v grafu nižší (34 respondentů) než zastoupení první, respektive druhé generace (92, respektive 70 respondentů), což může naše závěry relativizovat.

3.3.4.2 Komunikace mezi sourozenci

Zatímco v komunikaci mezi generacemi ještě alespoň v pohledu na celý vzorek měla romština nezanedbatelné zastoupení (přibližně na 60% respondentů mluvili rodiče převážně romsky, případně „napůl“ česky i romsky), shrnutí otázky na jazyk komunikace mezi sourozenci nabízí spíše zrcadlově převrácený poměr v užívání jazyků.

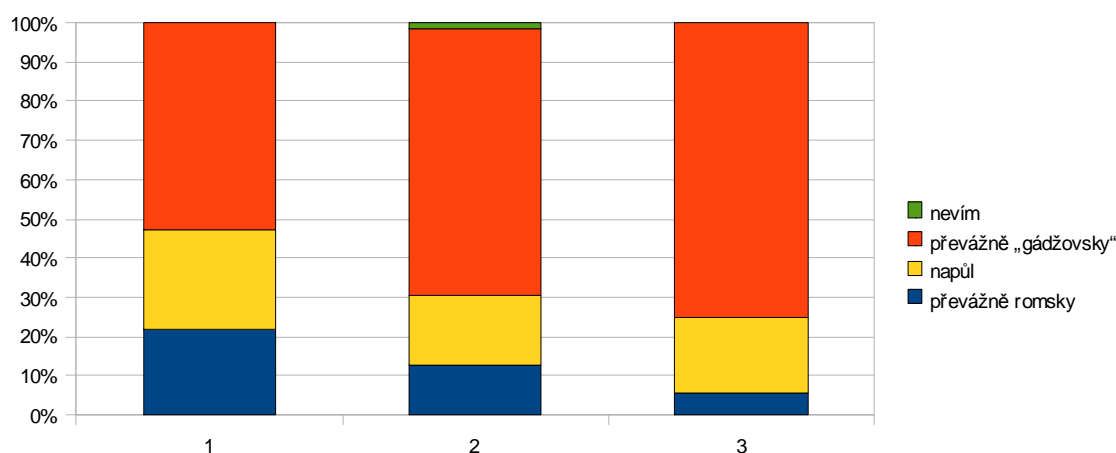
Graf 13: Jakým jazykem mluvíte se svými sourozenci

Romštinu jako převažující jazyk komunikace se sourozenci označilo 13 % respondentů, necelých 20% pak uvedlo rovnoměrné užití obou jazyků. Celých 64% respondentů mluvilo nebo mluví se svými sourozenci převážně "gádžovsky". V porovnání s předchozí analýzou komunikace mezi rodiči a dětmi se tak lze domnívat, že romština může být již delší dobu především jazykem komunikace mladších se staršími, v rámci vrstevnických skupin (a takto bychom mohli vnímat sourozence především ve starším věku) dominuje užívání češtiny. Pokud tato domněnka ve skutečnosti platí, znamená významný faktor pro užívání romštiny v příštích letech.

Navrženou hypotézu můžeme opět ověřit srovnáním tohoto údaje s migrační generací, do které respondenti spadají.

Graf 14: Jakým jazykem mluvíte se svými sourozenci * migrační generace

Ani tento graf nezobrazuje počet respondentů z jednotlivých migračních generací (91-73-36). Je nutné také upozornit, že zařazení do migrační generace neimplikuje věk respondenta (do první migrační generace spadají jak lidé, kteří žijí v ČR 50 let, tak respondenti, kteří zde pobývají 5 let).

V každé migrační generaci je poměr užití jazyků v komunikaci mezi sourozenci stejný – nejvíce respondentů uvádí dominanci češtiny, nejméně dominanci romštiny, vyvážené užití obou kódů se

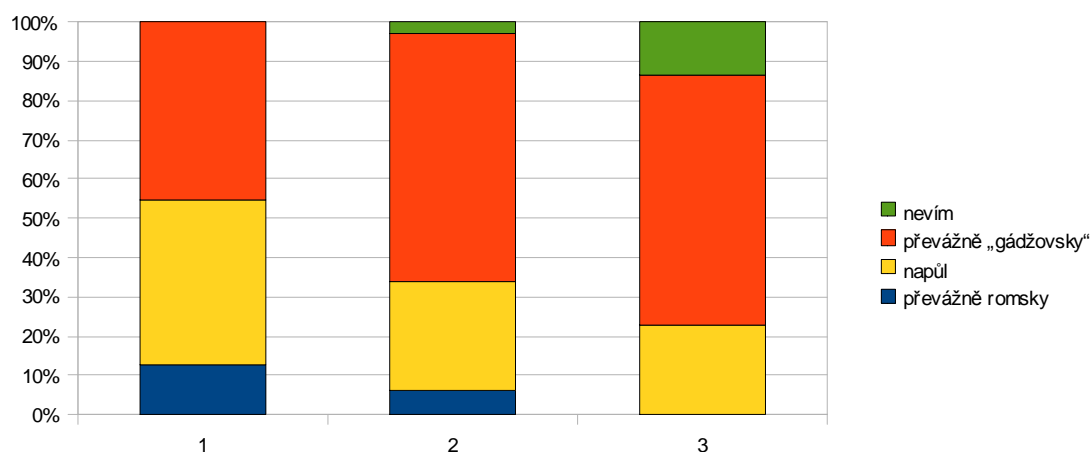
nachází mezi těmito póly. Zároveň je patrný jak úbytek dominance romštiny, tak vyváženého užití s každou další generací narozenou v ČR.

V komunikaci se sourozenci převažuje čeština u respondentů ze všech migračních generací. Je důležité si uvědomit, že se jedná o respondenty, kteří odpovídali v jednom čase, nejedná se o historický obrázek. V současnosti se tedy sourozenci různého věku (korelace s věkem by zde byla osvětlující) a různě dlouho zabydlení v ČR baví se svými sourozenci převážně česky, slovensky, případně maďarsky. Především pro první migrační generaci (kdy je také možné, že všichni sourozenci nežijí v ČR) se jedná o překvapivé zjištění potvrzující poměrně rychlý přechod na češtinu.

3.3.4.3 Komunikace mezi partnery

Poslední ze zde analyzovaných otázek sledujících používání jazyků v rámci rodiny se týká komunikace mezi partnery. Používání jazyků mezi partnery má (nebo bude mít) vliv také na předávání jazyka (případným) potomkům. Na tomto místě již uvádíme přímo srovnání užití jazyků s migrační generací respondenta.

Graf 15: Jakým jazykem mluvíte se svým partnerem * migrační generace

Graf shrnuje informace pouze o 180 respondentech – ne každý z respondent měl v době výzkumu partnera. Zastoupení migračních generací je proporčně stejné jako v předchozích oddílech, nicméně reálný počet je nižší (89-69-22).

Převážné užití romštiny v komunikaci mezi partnery je zastoupeno minimálně (19 respondentů, tedy 8%), stejná míra užití obou jazyků platí pro necelou třetinu (29%) respondentů a napříč migračními generacemi tak dominuje v partnerské komunikaci neromský jazyk (57%).

Použití romštiny v komunikaci s partnerem (převážně romsky + „napůl“) převažuje pouze v první migrační generaci. V druhé migrační generaci se již častěji mluví mezi partnery „převážně gádžovsky“, ve třetí migrační generaci mezi respondenty již nebyl nikdo, kdo by se svým partnerem mluvil převážně romsky. K jasnému poklesu mezi migračními generacemi dochází také u vyváženého použití jazyků mezi partnery.

3.4 Postoje k jazyku

Jazykové postoje jsou obvykle definovány jako schopnost reagovat na určitou skupinu jevů. V takovéto definici jsou postoje rozloženy na kognitivní, emotivní a behaviorální složku, jsou tedy souborem toho, co si člověk o nějaké skutečnosti myslí, jak se k ní staví a jaké důsledky z tohoto prožívání jsou patrné v jeho jednání. Naše dotazníkové šetření se zaměřuje pouze na kognitivní složku, shromažďuje tedy názory na určité skutečnosti, které se nám jevily z předchozích zkušeností jako typické pro vztah Romů v ČR k romštině.

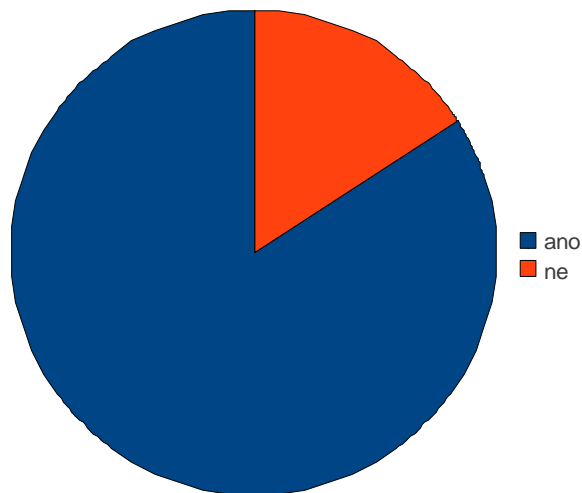
V této sekci se zaměříme na názory respondentů na předávání jazyků, budoucnost romštiny v ČR a okrajově na roli, kterou hraje romština v otázce vlastního sebeurčení.

3.4.1 Jazyk jako součást identity

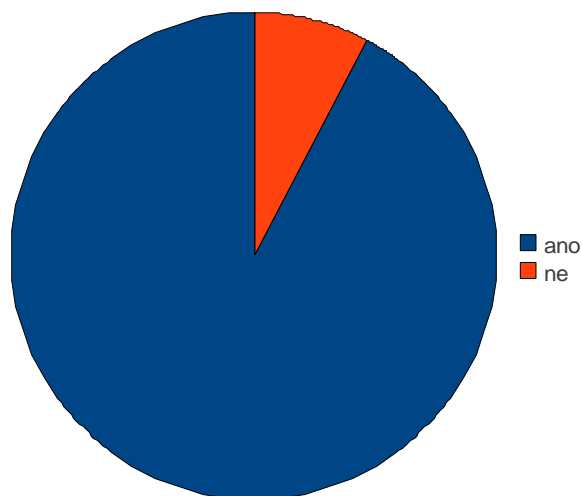
V předchozích sekcích jsme v několika analýzách ukázali, že velká část romských rodičů (neolašských) nemluví na své děti v romsky a že podíl takových domácností se pravděpodobně zvyšuje s každou novou generací. U olašských Romů ovšem zůstává romština v dominantní pozici jazyka, který je předáván dětem jako první, a akvizice češtiny je většinou (alespoň v našem vzorku) až následná.

Tento rozdíl by mohl souviset s odlišným názorem olašských a neolašských Romů na podstatnost romštiny pro určení romské identity.

Graf 16: *Myslíte si, že by Romové obecně měli umět romsky_Rumungři*

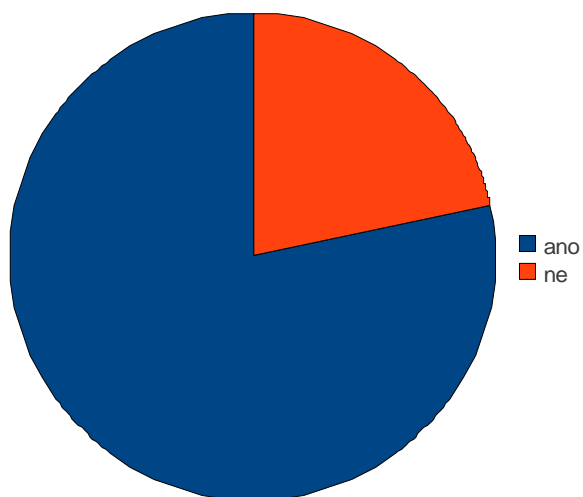
Graf 17: Myslíte si, že by Romové obecně měli umět romsky_ Olaši

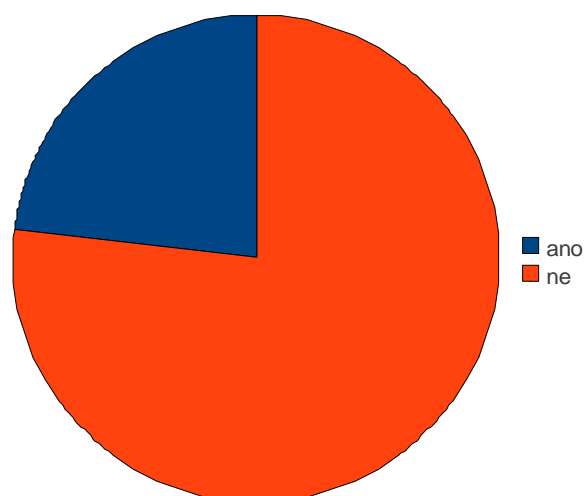
Z grafů ale vyplývá, že alespoň v deklaratorní rovině si jak olaští, tak neolaští Romové myslí, že by Romové měli umět romsky (případně si takový stav přejí).

Tento názor (případně přání) ovšem neodráží přímo důležitost jazyka pro vnímání jedince jako Roma či Neroma. Považují respondenti za Roma i toho, kdo romsky nemluví?

Graf 18: Rom, který nemluví romsky, není Rom?_ Olaši

Graf 19: Rom, který nemluví romsky, není Rom?_Rumungři

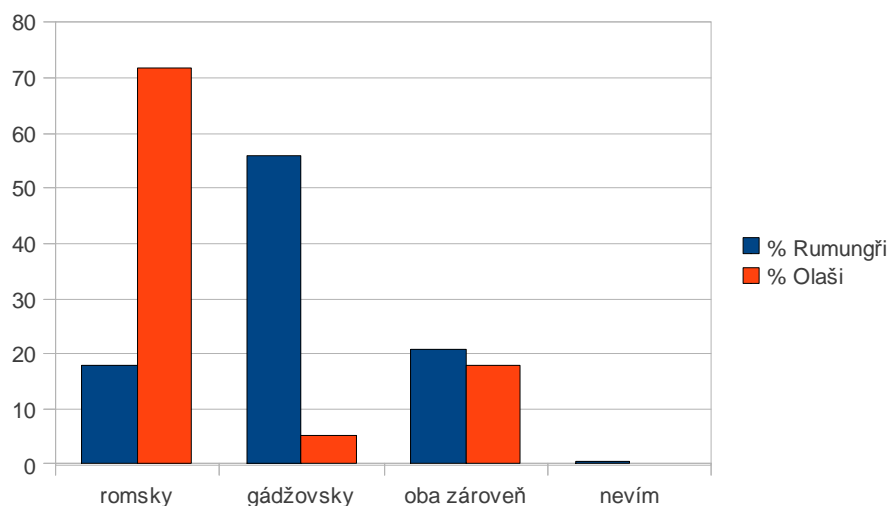

Shrnutí odpovědí na tuto otázku ukazuje výrazně rozdílné názory v těchto skupinách – zatímco pro neolašské respondenty jazyk většinou nepředstavuje klíčový faktor, pro olašské respondenty je tato okolnost většinou důležitá. Je nutné dodat, že naprostá většina respondentů neměla k romství samotnému negativní postoj.

3.4.2 Názory na předávání jazyků

Odlišný názor na podstatu jazyka pro romskou identitu se tak odráží i v preferencích u akvizice jazyků.

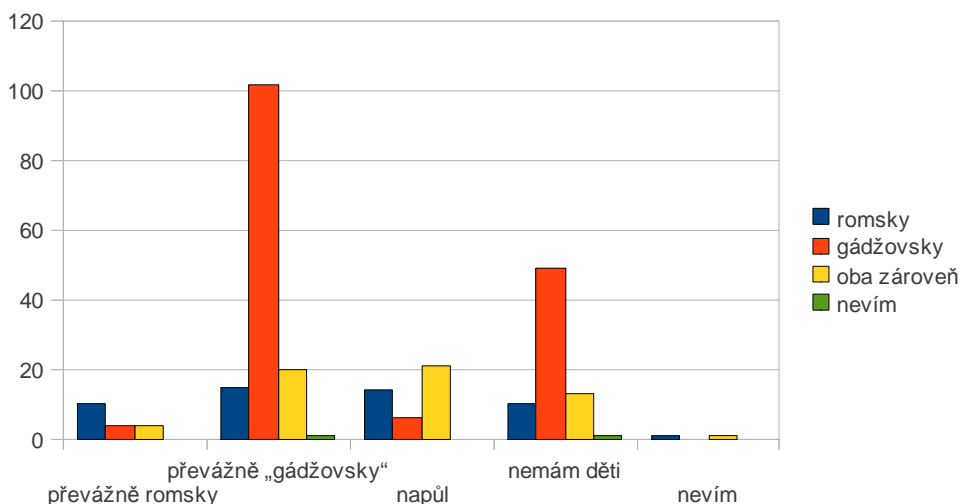
Graf 20: Který jazyk by měli romští rodiče naučit své děti jako první?

Neolaští respondenti jsou přesvědčeni, že by se děti měli nejdříve naučit česky, olaští Romové v našem vzorku pak stejně výrazně sdíleli opačný názor a preferovali akvizici romštiny jako prvního jazyka. Tento názor se pak také odráží v reálné komunikaci mezi rodiči a dětmi.

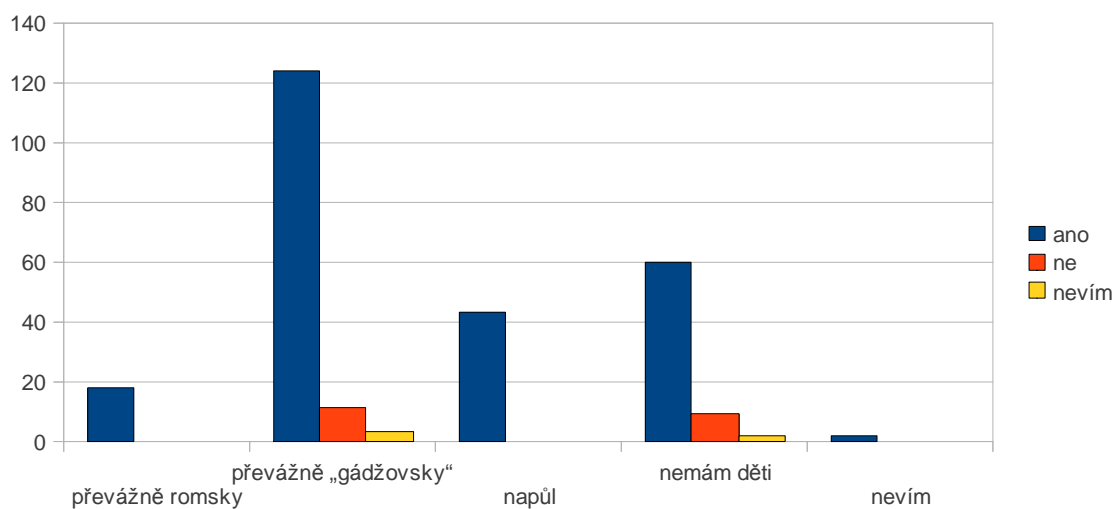
Graf 21: Mluvil jste na děti převážně romsky nebo gádžovsky * Který jazyk by měli romští rodiče naučit své děti jako první?

Barvy v grafu označují preferovaný jazyk, sloupce pak míru užití jazyků v komunikaci s dítětem. Většina neolašských respondentů (138 ze 199, kteří již měli děti) mluvila na své děti převážně „gádžovsky“ (česky-slovensky-maďarsky) a tuto praxi považují za správnou. Jsou ovšem také respondenti, kteří alespoň deklarativně schvalují jiný model, než který sami aplikovali při výchově dětí. Většina bezdětných respondentů (49 ze 73) je pak přesvědčena, že je správné mluvit na děti „gádžovsky“.

Je zajímavé, že obě skupiny respondentů sdílejí přesvědčení, že dítě je schopné naučit se souběžně více jazyků. Tato kognitivní složka postojů se v chování neolašských respondentů ovšem neodráží v jejich jednání.

Graf 22: Mluvil jste na děti převážně romsky nebo gádžovsky * Mohou se děti souběžně naučit více jazyků?

Ať už respondenti aplikovali jakýkoli model učení jazyka/jazyků, případně dosud děti nemají, v zásadě jednomyslně souhlasí s tím, že se dítě může souběžně (!) naučit více jazyků. Schopnost dětí naučit se více jazyků je tak sice faktem, který respondenti přijímají, nicméně jejich jednání je často v rozporu s touto tezí.

3.4.3 Vývoj jazykové situace romštiny z pohledu Romů

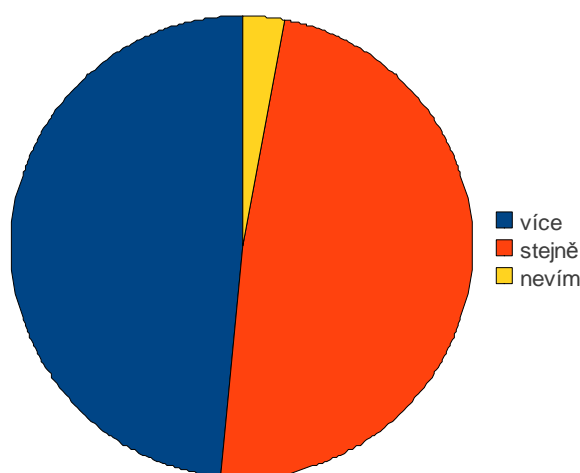
Z předchozích analýz vyplývá, že mezi neolašskými Romy v ČR dochází k poklesu mezigeneračního předávání jazyka a zároveň k poklesu užívání jazyka minimálně v rámci vrstevnických skupin. Podle odpovědí olašských respondentů je jazyková situace mezi olašskými Romy výrazně stabilnější.

Výzkum kompetence v romštině u romských dětí školního věku tyto trendy potvrzuje. Zatímco mezi neolašskými dětmi jsme odhadli zhruba třetinový podíl dětí schopných aktivního použití jazyka, mezi olašskými dětmi jsme se téměř nesetkali s nižším stupněm kompetence.

Tyto analýzy ovšem nemusejí znamenat, že podobným způsobem vnímají současnou situaci romštiny samotní Romové – naše výzkumy bývají často pro respondenty prvním okamžikem, kdy téma jazyka podrobněji reflektují.

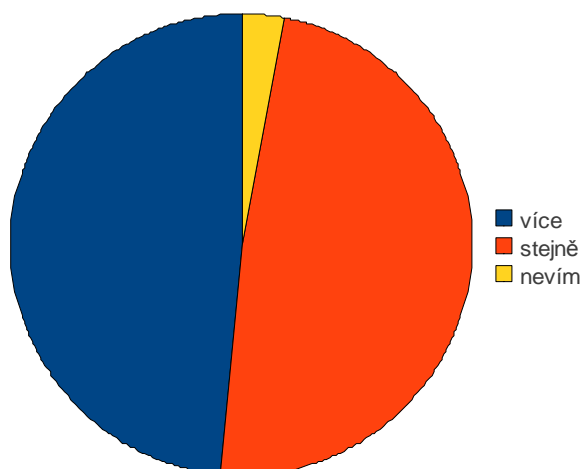
Vnímají respondenti nějaké trendy v užívání romštiny?

Graf 23: Myslíte si, že Romové ve vašem městě mluvili mezi sebou romsky před 20 lety více nebo méně než dnes?_Olaši

Graf shrnuje odpovědi 33 z celkového počtu 39 olašských respondentů. Jak je vidět, určitý pokles v užívání romštiny vnímají i olaští respondenti – zhruba polovina dotazovaných se domnívá, že se před 20 lety mluvilo olašsky v jejich městě (ve městě, kde v současnosti bydlí) více než nyní. Tuto otázku je ale v budoucnu potřeba lépe prozkoumat. Názory se totiž liší i u respondentů ze stejného města, přičemž v jejich odpovědích není patrný faktor věku respondenta – na tomto omezeném vzorku se tedy nepotvrzuje, že by starší respondenti vnímali častěji pokles v užívání jazyka, zatímco mladší by viděli jazykovou situaci jako stabilní.

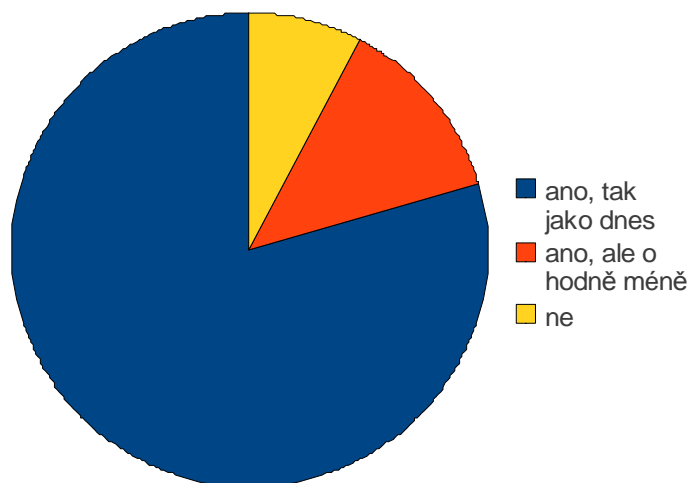
Graf 24: Myslíte si, že Romové ve vašem městě mluvili mezi sebou romsky před 20 lety více nebo méně než dnes?_Rumungři

Ačkoli mezi olašskými Romy se můžeme setkat s dojmem, že dříve se olašsky mluvilo více, u "Rumungrů" je reflexe menšího užívání romštiny mnohem sdílenější. Celých 80% z přibližně 240 respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli, je přesvědčeno o tom, že se dříve mluvilo mezi Romy více romsky než dnes. Zajímavý je přibližně desetinový podíl respondentů, kteří situaci vidí právě opačně – v některých obcích či městnských čtvrtích totiž užívání romštiny podle respondentů narostlo kvůli přílivu nových migrantů ze Slovenska nebo jiných českých či moravských obcí, kde se romsky mluvilo výrazněji. Podle našich zkušeností (nikoli ale podle dat z tohoto výzkumu), může být takový jev mezi "starousedlíky" vnímán negativně. Hypoteticky lze uvažovat o tom, nakolik se případný negativní postoj k nově příchozím mluvčím romštiny odráží negativně také v jazykových postojích "starousedlíků".

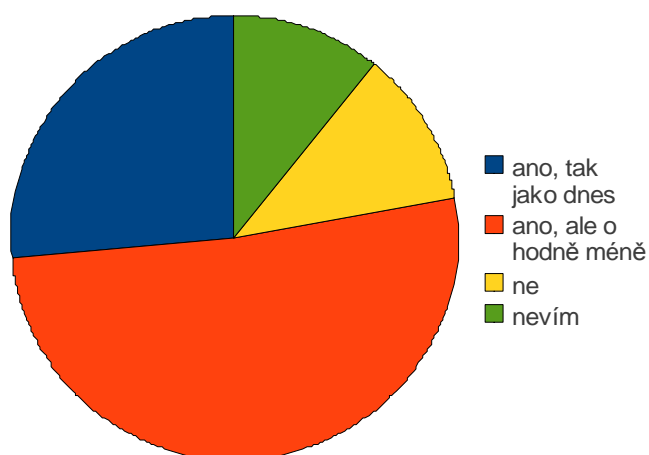
Respondenti dále odpovídali také na otázku ohledně budoucnosti romštiny v lokalitě, ve které žijí. Podle očekávání tento výhled odpovídá názorům na míru užívání romštiny v minulosti a dnes.

Graf 25: Myslíte si, že se romsky bude mluvit v tomto městě za 20 let?_Olaši

Většina (31 z 39) respondentů se domnívá, že v následujících 20 letech k žádné výraznější změně v užívání romštiny u jejich skupiny v jejich městě nedojde. Pouze ojediněle jsme zaznamenali názor, že se již romsky mluvit nebude (2 respondenti), případně že dojde k určitému poklesu (5 respondentů).

Graf 26: Myslíte si, že se romsky bude mluvit v tomto městě za 20 let?_Rumungrů

Mezi „Rumungry“ (na otázku odpovědělo 279 respondentů) je nejdílenějším názorem v rámci vzorku ten, že se sice romsky mluvit bude, ale o hodně méně. Čtvrtina respondentů neočekává alespoň v rámci svého města / vesnice nějakou výraznější změnu, desetina pak není schopná situaci nějak odhadnout, zbylá desetina je přesvědčena o úplném vymizení komunikace v romštině mezi Romy. S ohledem na současnou kompetenci romských dětí v romštině a užívání jazyka je možné toto shrnutí názorů na budoucnost romštiny interpretovat dvěma způsoby – respondenti jsou přesvědčeni o tom, že vždy bude ve městě bydlet někdo, kdo romsky bude umět a v jehož domácnosti se bude romsky mluvit. Druhá interpretace by mohla být taková, že respondenti si jsou většinou vědomi negativních trendů ve vývoji jazykové situace neolašských dialektů a jejich mluvčích, zároveň si ale přejí, aby romština z komunikace nevytizela, neboť má pro tyto respondenty silnou symbolickou hodnotu.

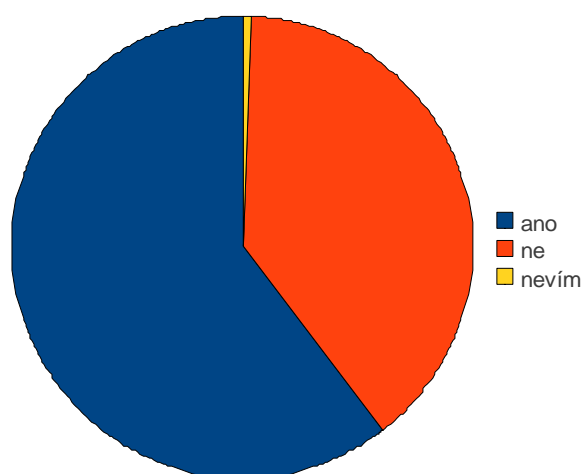
V podstatě žádný rozdíl nevidí olaští a neolaští respondenti mezi budoucností romštiny ve vlastním městě / obci a v celé České republice.

3.4.4 Zavádění romštiny do škol

Na jaře 2010 informovala média o záměru MŠMT zavést romštinu jako volitelný předmět na základní školy. Názor české veřejnosti na tento krok byl následně v médiích zastoupen zejména zaměřením zájmu na facebookovou skupinu, která se proti tomuto kroku vymezovala. Názor Romů samotných nebyl alespoň v mediálním pokrytí celé záležitosti zastoupen natolik výrazně – ke kroku se vyjádřilo pouze několik romských aktivistů.

Debatu s respondenty výzkumu ohledně možné výuky romštiny na základních školách jsme zahájili otázkou na obeznámenost s tímto krokem.

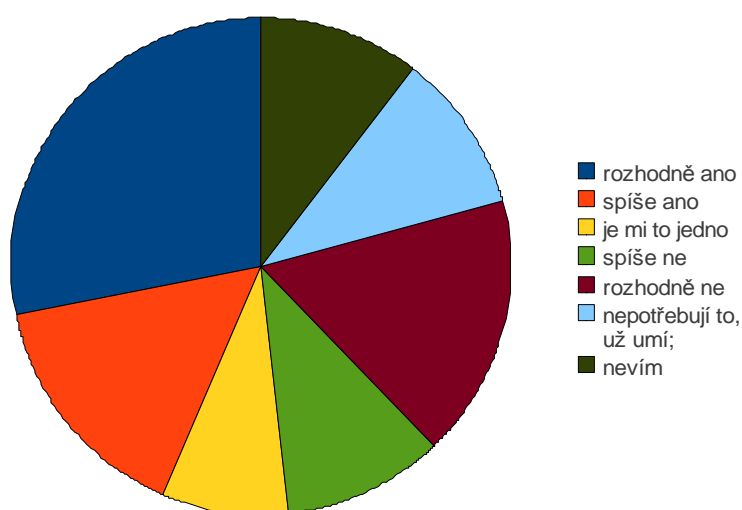
Graf 27: Slyšeli jste o tom, že by se romština měla zavádět do škol?

O možném zavádění romštiny do škol slyšela většina respondentů výzkumu (60%), nicméně značná část respondentů (necelých 40%) s tímto záměrem nebyla obeznámena.

Názor respondentů na tento krok byl tedy z větší části založen na určitých předešlých informacích, nemalá část respondentů ale o tomto tématu uvažovala až během našeho výzkumu. Z předchozích zkušeností jsme očekávali velmi odlišné názory. Otázku „Chtěl/a byste, aby se dnes Vaše děti učily romštinu jako volitelný předmět“ jsme shrnuli na pětistupňové postojové škále doplněné o dvě další možnosti - „nevím“, „mé děti to nepotřebují, romsky umí“. Otázka byla totiž záměrně formulována konkrétně – ptala se na vlastní děti respondenta, nikoli na obecný postoj k tomuto kroku. Kompetence vlastních dětí pak mohla být důvodem k zamítnutí, ačkoli obecný postoj respondenta mohl být jak pozitivní, tak zamítavý.

Graf 28: Chtěl/a byste, aby se dnes Vaše děti učily romštinu jako volitelný předmět

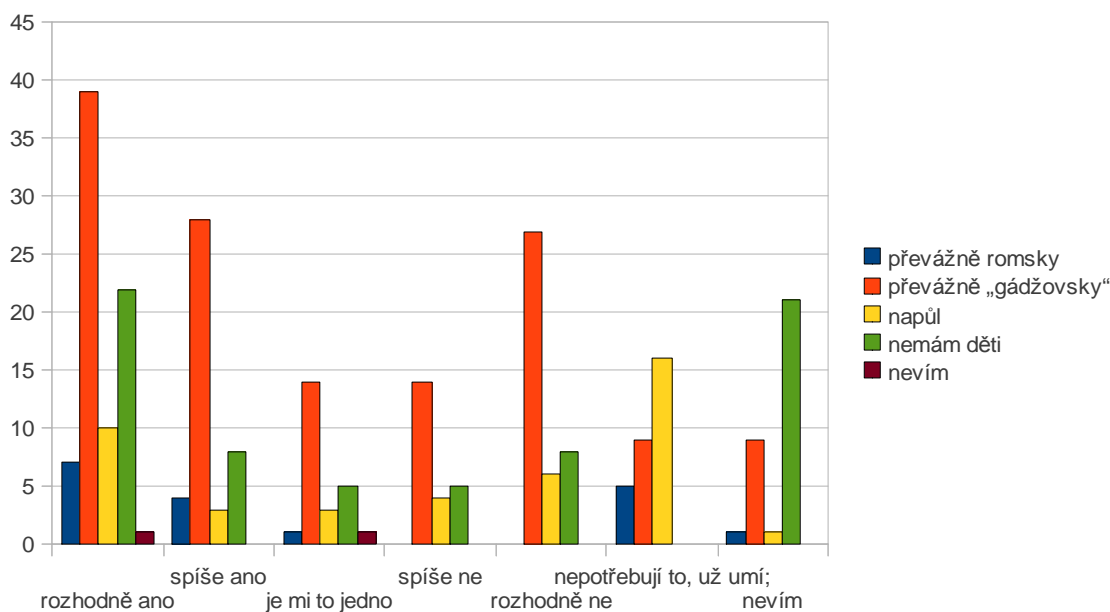
Graf zahrnuje jak olašské, tak neolašské respondenty. V otázce na zavedení romštiny do škol byli respondenti poměrně rozděleni. Přes 40% respondentů (138 z 331, kteří na tuto otázku odpověděli)

je tomuto kroku nakloněno (28% rozhodně ano, 15% spíše ano), 27% respondentů (87 osob) bylo spíše či rozhodně proti tomuto kroku. Desetina respondentů navíc vnímá takový krok jako zbytečný, neboť konkrétně jejich děti již romsky umí. Necelých 19% respondentů nemělo k otázce jasnější názor (“nevím” - 10%, resp. “je mi to jedno” - 8%).

U olašských respondentů se názory pohybovaly více v negativním spektru odpovědí – 18 z 33 olašských respondentů odpovědělo „rozhodně“ nebo „spíše ne“. Mezi olašskými respondenty byli ovšem i zastánci tohoto kroku, konkrétně 13 respondentů.

Jelikož většina olašských respondentů dále předává jazyk dětem, není nutné dále korelovat odpovědi na tuto otázku s aplikovaným modelem akvizice jazyka. Neolaští respondenti ovšem často sami na své děti romsky nemluví – toto „zavržení“ romštiny může mít na názory respondentů ohledně výuky romštiny vliv.

Graf 29: Mluvil jste na své děti převážně romsky nebo „gádžovsky“ X postoj k výuce romštiny

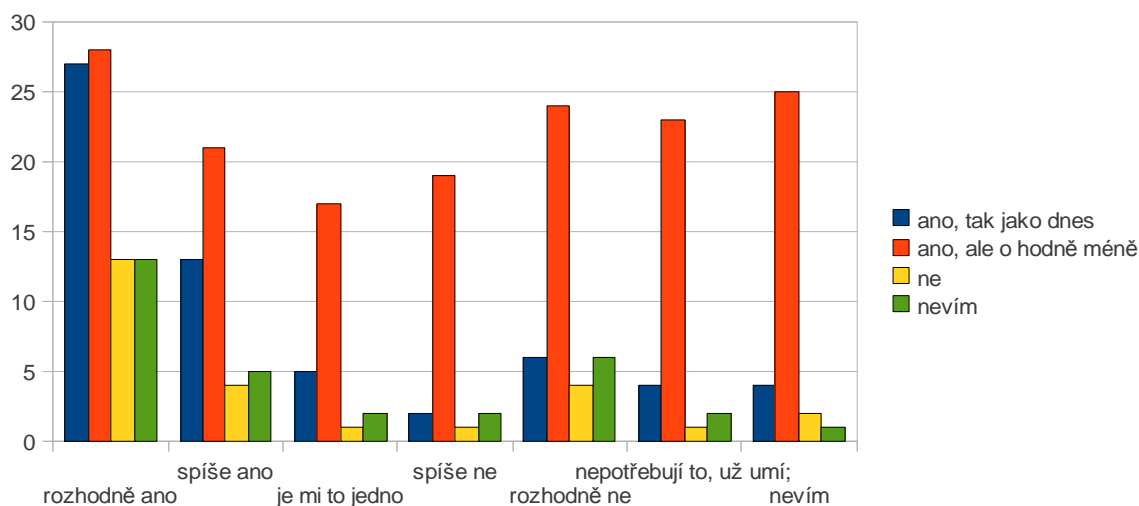

Názor na zavedení romštiny do škol není nijak závislý na tom, jestli respondent na své dítě mluvil převážně romsky nebo “gádžovsky”, případně oba jazyky střídal. Mezi lidmi nakloněnými tomuto kroku (kterých byla mezi respondenty mírná většina) jsou výrazně zastoupení lidé s různou zkušeností v předávání jazyka a stejně je tomu i mezi lidmi, kteří romštinu ve školách nepodporují.

Drobný rozdíl můžeme vidět u lidí, kteří na děti mluvili převážně romsky a u respondentů bezdětných (a potenciálně tedy mladších). Respondenti, kteří na své děti mluvili romsky, mírně převažují mezi těmi, kteří jsou výuce nakloněni, případně ve výuce nevidí smysl, neboť jejich děti romsky umí – nenachází se ale mezi odpůrci zavádění romštiny do škol. Bezdětní respondenti pak zavedení romštiny do škol častěji schvalují, případně k otázce nemají vyjasněný postoj.

Postoj k výuce romštiny může významěji souviset s názorem na budoucnost romštiny v ČR – pokud si respondenti myslí, že romština nemá v této zemi budoucnost, že Romové za 20 let již romsky mezi sebou mluvit nebudou, mohli by k výuce romštiny přistupovat jako k marné a zbytečné snaze.

Graf 30: Myslíte si, že se romsky bude mluvit v tomto městě za 20 let? X Postoj k výuce romštiny

Tento graf opět shrnuje odpovědi neolašských respondentů, u nichž byl názor na budoucnost romštiny více rozrůzněný.

Lidé s naprosto opačnými názory na budoucnost romštiny v ČR (bude se mluvit / nebude se mluvit za 20 let) se výrazněji nacházejí mezi zastánci zavedení romštiny do škol. Lidé, kteří si myslí, že výrazně poklesne užívání romštiny, mají na romštinu ve školách různé názory. Zdá se tedy, že ani u této analýzy nelze najít nějakou výraznější souvislost mezi uvedenými údaji.

Výraznější spojitost mezi smýšlením o budoucnosti jazyka a názoru na zavedení romštiny do škol neexistuje, resp. ve vztahu k romštině ve školách lze shodně interpretovat i protilehlé názory na budoucnost romštiny (viz. graf výše).

4. Bilingvismus a čeština romských dětí z pohledu škol

Z výše komentovaných výsledků sociolingvistického výzkumu zaměřeného na situaci romštiny v ČR, který se ale nutně dotýká i situace češtiny v jazykovém repertáru Romů, vyplynulo následující:

Pro tzv. slovenské a maďarské Romy je čeština v současné době dominantním jazykem komunikace, který se naučili v domácím prostředí (dokonce o něco častěji než romštinu). S každou další generací narozenou již v ČR klesá užití romštiny v domácnostech, výsledky potvrzují pokles dominantního postavení romštiny i v komunikaci mezi rodiči a dětmi. Většina neolašských respondentů-rodičů (138 ze 199) mluvila na své děti převážně “gádžovsky” (česky-slovensky-maďarsky) a tuto praxi považují za správnou. Podobně je to i s používáním romštiny v komunikaci s partnerem: pouze v první migrační generaci převažuje používání romštiny a „napůl“ obou jazyků. V druhé migrační generaci se již častěji mluví mezi partnery “převážně gádžovsky”, ve třetí migrační generaci mezi respondenty již nebyl nikdo, kdo by se svým partnerem mluvil převážně romsky.

Pro olašské Romy naopak platí, že dominantním jazykem jejich komunikace dosud zůstává romština, která si udržuje dominantní postavení i v jejich domácím prostředí (přestože výzkum upozorňuje i na případy, které by mohly naznačovat i reálnou erozi tohoto dominantního postavení).

Z výše řečeného vyplývá i zásadní rozdíl ve způsobu akvizice češtiny: zatímco mluvčí neolašských dialektů romštiny se češtinu učili převážně v domácím prostředí, mluvčích olašské romštiny se z větší části naučili česky až ve školním prostředí.

Během předchozích výzkumů situace romštiny v ČR, jejichž součástí byla i interakce s romskými dětmi na školách, jsme ve vztahu k romštině zaznamenali, že školní prostředí mnohdy ignoruje fakt, že se v konkrétních případech některých romských dětí jedná o bilingvní mluvčí, jejichž základní překážkou ve vzdělávání je určitá jazyková bariéra, v jejíž překonávání jim však škola není příliš nápomocná. Z návštěv ve školách také vyplynulo, že obdobnému problému mohou čelit i děti, které se sice primárně socializují již v češtině, ale tato čeština je (různě silně) ovlivněna romštinou.

Oba tyto problémy se staly základem debaty s učiteli na základních školách, kterou jsme ale posunuli i do obecnější úrovně: Debaty se netýkaly pouze romských dětí, ale obecně dětí z jazykového prostředí, ve kterém čeština není jediným používaným jazykem. Cílem bylo zjistit, nakolik se učitelé cítí být připraveni na práci s bilingvními dětmi (případně dětmi s jazykovým handicapem v češtině), nakolik je pro jejich práci nutná znalost jazykového prostředí dětí, s jakými problémy se setkávají u různých bilingvistů a jaké jsou jejich zkušenosti s jejich vzděláváním.

Rozhovory jsme realizovali na 5 školách (jihomoravský, středočeský, liberecký kraj a Praha), s celkem 53 učiteli. Debaty se účastnili kromě zástupců vedení školy především učitelé češtiny.

Pro přehlednost dělíme debatu a prezentaci názorů, které v ní zazněly, do 4 tématických okruhů s uvedením otázek, na kterých byla debata v rámci jednotlivých tématických okruhů založena.

Okruh č. 1:

Přehled o jazykovém zázemí žáků, potřeba takový přehled mít (a způsob zjišťování informací o jazykovém zázemí žáků), potřeba informovat se o struktuře mateřštiny případných jinojazyčných žáků

[?] Je pro vaši práci podstatné znát jazykové zázemí vašich žáků (jakými jazyky se mluví v rodině, jaký je mateřský jazyk dítěte)?

[?] Máte přehled o počtu bilingvních žáků na vaší škole, případně o počtu žáků, u nichž se znalost cizího jazyka z domácího prostředí dá předpokládat? O jaké jazyky se jedná?

[?] Zjišťujete si takové informace? Jak?

[?] Pociťujete ve své praxi nedostatek informací o struktuře mateřštiny dětí, které vyrůstaly v jiném než (monolingvním) českém jazykovém prostředí, nebo je podobných informací dostatek?

Ani na jedné z navštívených škol si informace o jazykovém zázemí žáků přímo nezjišťují, mají však přehled o tom, které děti pocházejí z jiných etnik, z něž na jazykové zázemí usuzují. Pouze na dvou z navštívených škol mají zkušenost se vzděláváním jiných než romských dětí (vietnamských, čínských,

arménských, kazašských, ukrajinských, ruských, slovenských, mongolských). V případě škol, které v místě fungují již dlouho a během posledních 20-ti let se staly školami „romskými“, učitelé často znají i tři generace z jednotlivých rodin z vlastní zkušenosti (v současné době školu navštěvují děti jejich bývalých žáků, během jejichž školní docházky byli v kontaktu s jejich rodiči).

Obecně z rozhovorů vyplnulo, že školy nějakou představu o domácí jazykové situaci svých romských žáků mají, ale cíleně ji neverifikují (u konkrétních žáků informace o domácím jazyku spíše vyplyne při příležitosti komunikace o jiném tématu). Z pozdější debaty na většině z navštívených škol vyplynulo, že minimálně některé konkrétní děti romsky alespoň do určité míry romsky umí. Otázkou samozřejmě je, nakolik jsou vůbec učitelé schopni míru znalosti romštiny u svých žáků určit z jejich komunikace ve škole, pokud ji sami neovádají, navíc je možné, že i děti, které romštinu ovládají, ji ve škole nepoužívají (viz níže, tematický okruh č. 3). Pokud by se školy rozhodly takovou informaci zjišťovat přímo, je také možné, že by ji před nimi minimálně někteří romští rodiče či žáci mohli zamlžovat. Na druhou stranu z debat celkem zřetelně vyplynulo, že informace o jazykovém zázemí žáků pro svou práci učitelé nepovažují za příliš důležité. Pouze na školách praktických se u zápisu zjišťuje rozhovorem alespoň úroveň vyjadřovacích schopností nastupujících žáků v češtině.

Pocitovaná míra potřeby dalších informací zejména o struktuře mateřštiny jejich žáků, ale i dalších nejazykových informací - je různá: na některých školách jsme se setkali s odpovědí, že ve vztahu k romským žákům další informace nepotřebují - buď z toho důvodu, že z jejich pohledu je takových informací dostatek (publikace o romštině a v romštině jsou na všech školách k dispozici), nebo proto, že za mateřštinu většiny svých žáků považují češtinu. Vědí sice, že je to čeština strukturně jiná („chybná“, „chudá“), nad zdroji zejména strukturních odlišností se ovšem příliš nezamýšlí.

Okruh č. 2:

Možnosti a konkrétní způsoby využití informací o jazycích / jazycích, které děti znají z domácího prostředí

[?] Je možné ve výuce jakýmkoli způsobem pracovat s jazyky, které děti znají z domácího prostředí (kromě češtiny)?

[?] Pracujete nějak s takovými jazyky (případně informacemi o takových jazycích) ve výuce?

Všechny navštívené školy mají k dispozici poměrně velký soubor materiálů k romštině (učebnice slovenské romštiny, česko-romský romsko-český slovník, romsko-české dvojjazyčné publikace literárních textů, hádanek, pohádek, komiks o romské historii, slabikář atp.), míra využití záleží na konkrétním učiteli. Někde tyto publikace ve výuce využívají dokonce jako doplňkovou četbu (s tím, že s dětmi zkoušejí některé romské texty číst a překládat), pracují též se slovníkem, jinde romštinu využívají alespoň v hudební výchově. V jednotlivých případech mají zkušenosti s romskými rodiči, kteří se i proti takovému využívání romštiny ve výuce ohradili. Někteří učitelé ze zkušenosti znají úskalí, která práce s psaným romským textem přináší, jen někteří si ovšem byli vědomi skutečnosti, že pro romské žáky může být práce s romským textem paradoxně ještě těžší než práce s textem českým, vzhledem k tradičně dominantní funkci romštiny jako mluveného jazyka a odlišností jednotlivých romských dialektů. Setkali jsme se i takovou reakcí, která naznačuje, že dostupné

materiály ve výuce nepoužívají vůbec anebo je zkusili použít bez znalosti výše popsaných obtíží a rozporuplná reakce některých žáků je pak od dalšího takového zkoušení odradila.

Okruh č. 3:

Čeština jinojazyčných / více jazyčných dětí, čeština romských dětí – typické chyby, zkušenosti s řešením problému nedostatečné češtiny z hlediska školních nároků

[?] Jaké máte zkušenosti s dětmi, u nichž předpokládáte nebo víte, že jejich mateřtinou není čeština (slovenské, romské, vietnamské...)? Pokud takové děti v češtině chybují, dokázali byste vyjmenovat konkrétní příklady charakteristických chyb, které dělají?

[?] Máte nějaké zkušenosti s dětmi imigrantů, případně dětmi, které strávily část života v zahraničí? Vystávají u takových dětí nějaké problémy v češtině? Jaká je jejich znalost jazyka země, kde strávily určitou dobu (např. znalost angličtiny/němčiny u reemigrantů z Anglie/Německa atp.)?

[?] Řešíte nějak případnou nedostatečnou znalost češtiny také s rodiči dětí? Jakým způsobem?

[?] Změnila se za dobu vaší pedagogické praxe nějakým způsobem úroveň češtiny dětí, jejichž (jediným) mateřským jazykem není/nemusí nutně být čeština (např. vietnamské, slovenské nebo romské děti)?

[?] Pokud máte možnost srovnání – jsou případné jazykové problémy romských, vietnamských či slovenských žáků (případně jiných žáků, pro něž by čeština byla „cizím“ jazykem) jiného druhu nebo se v něčem podobají?

K detailnímu porovnání zkušeností se vzděláváním jinojazyčných dětí (cizinců) oproti vzdělávání dětí romských došlo pouze na jedné škole. Z diskuze vyplynulo, že ve vzdělávání těchto dětí (čínských, ruských, ukrajinských) je škola úspěšná, poměrně rychle se podařilo s těmito dětmi překonat základní jazykovou bariéru - a to i v případě čínštiny. Učitelé si pro tyto případy vytvářejí vlastní materiály, případně situaci konzultují s dalšími pedagogy s obdobnou zkušeností, žákům se věnují intenzivně, individuálně. Úspěch především čínských dětí (ale i ukrajinských a ruských) přičítají z velké části velké cílevědomosti a pracovitosti těchto žáků.

Z pohledu učitelů, kteří se touto otázkou zabývali podrobněji, je situace romských dětí od situace dětí cizinců výrazně odlišná po jazykové stránce (podle učitelů je nelze označit za děti bilingvní, protože neovládají ani jeden ze svých jazyků – ani češtinu, ani romštinu), ale zejména po stránce volnostní – setkávají se spíše s celkovým nezájmem o vzdělání, demotivací, což je zpětně velmi demotivující pro samotné učitele.

Co se týče češtiny, se kterou jejich romští žáci do školy přicházejí, označují ji učitelé za „chudou“ případně „špatnou“ – děti mají především velmi omezenou slovní zásobu, což je problém, se kterým se školy potýkají i v jiných předmětech. Řeší jej důsledným vysvětlováním slov, na které ve výuce narazí, pouze na jedné škole jsme se setkali i s příkladem cíleného rozšiřování slovní zásoby v určitém tematickém okruhu.

Z hodnocení učitelů ale též vyplývá, že úroveň češtiny se za posledních dobu zhoršila obecně u všech dětí, které jedna z učitelek označila „televizní generací“ – chybí jim základní čtenářská gramotnost, nejsou zvyklé číst ani se souvisle vyjadřovat, neznají význam mnohých slov, častá konzumace určitých typů programů audiovizuálních médií jejich schopnosti vyjadřovat se nijak nerozvíjí.

Ze seznamu typických chyb, se kterými se u romských žáků učitelé setkávají, uvádíme nejčastěji zmiňované: délky (u romských, ale i ukrajinských a vietnamských dětí), jiný přízvuk, chybování ve videch, nevhodnost použití některých slov (př. „přinést-přivést“), chyby ve skloňování („jel jsem s tramvají“) a používání číslovek („My jsme tu pět.“).

Do jaké míry tyto chyby vycházejí z interference romštiny do češtiny (všechny jmenované tuto souvislost mají) - ať již přímo v generaci současných žáků, ale v případech navštívených škol především v generaci jejich rodičů nebo prarodičů - nebyli učitelé schopni posoudit (a jako lidé, kteří romštinu neovládají ani nemohou), v případě některých o této možnosti ani neuvažují (otázka pochopení zdroje chyb ovšem nevyřeší jejich nápravu). V rámci debat jsme se nesetkali ani s jedním učitelem, který by se chybami romských dětí v češtině zabýval systematictěji (někteří učitelé ani nebyli schopni uvést konkrétní příklady, kromě nejobvyklejšího „přinesl jsem sestru“), případně s učitelem, který by se tyto chyby snažil systematicky napravit jinak, než neustálým opravováním.

Na jedné ze škol učitelé uvedli příklad odlišného jazykového chování žáků v češtině ve škole a mimo školu, kdy ve škole používají jejich romští žáci češtinu „kultivovanější“, bez výraznějšího „romského“ přízvuku. Podobně hodnotili na jiné škole učitelé i míru používání romských slov v českých promluvách svých žáků – při hovoru zejména se staršími členy místní romské komunity používají ve své promluvě romských slov více. Na záměrné zdůrazňování prvků romského etnolektu jako způsobu demonstrace skupinové identity, resp. sebeidentifikace a socializace se skupinou upozorňuje ve své studii M.Bořkovicová (Romský etnolekt češtiny, Signeta, 2007), zmíněné příklady jazykového chování těchto žáků nás vedou k úvaze o způsobu náhledu na češtinu romských žáků, kterou učitelé označují za „špantou“ češtinu a k otázce, zda by i z pedagogického hlediska nebylo přínosem nahlížet ji jako češtinu „jinou“, která v rámci dané romské komunity plní určitou funkci a jako takovou je spíše vhodné její uživatele vést k jasnému odlišování a oddělení této češtiny od češtiny obecné (příp. standartní).

Zkušenost s dětmi romských reemigrantů (z Anglie, Kanady, Belgie, atp.) mají učitelé na všech navštívených školách. Na jedné z navštívených škol ojediněle zaznamenali, že některé děti po návratu umí dobře anglicky (nicméně to bylo po dlouhé době, děti i přemýšlely v angličtině), pravidlem je spíše to, že jsou děti jazykem země nedotčené (zejména při krátkodobějším pobytu, učitelé si to vysvětlují tím, že děti s jazykem cizí země v podstatě nepřišly do styku). Zaznamenali jsme i zkušenost s reemigranty ze Slovenska, kteří dále zapojovali slovenštinu i do svého projevu v češtině. Zaznamenali jsme i obdobnou zkušenost se žáky, jejichž rodiče/prarodiče pocházejí se Slovenska a slovenštinu doma – vedle jiných jazyků – používají.

Co se týče spolupráce s rodiči, nezaznamenali jsme příliš pozitivních zkušeností, učitelé uvádějí různé důvody: rodiče mnohdy češtinu ovládají hůře než jejich děti, nebo se neřídí doporučením učitelů, na jedné ze škol dokonce učitelé uvedli, že ne vždy rozumí tomu, co jim říkají. Tento obecný pohled byl v několika případech vyvážen i příkladem dobré spolupráce.

Okruh č. 4:

Používání jazyků z domácího prostředí dětí ve škole

[?] Setkali jste se někdy s tím, že žáci (ve výuce nebo o přestávce) komunikovali v jazyce, kterému jste nerozuměli? Jak jste v takové situaci reagovali?

[?] Zohledňuje užívání jazyků (ve výuce nebo o přestávkách) na Vaší škole nějakým způsobem školní řád?

[?] Setkali jste se někdy s tím/slyšeli jste o tom, že by „jinojazyčným“/bilingvním žákům bylo doporučováno, aby neužívali svou mateřštinu ve škole či doma? Jaké k tomu byly důvody?

V žádné z navštívených škol používání jiných jazyků než oficiálního jazyka výuky školní řád nijak nezohledňuje. Zkušenosti s používáním romštiny ve škole ze stran žáků jsou na různých školách různé: od konstatování, že žáci ve škole používají romštinu (a to na úrovni jednotlivých slov, či jednoduchých frází) minimálně a navíc dle vyjádření učitelů ne ve zvýšené míře úmyslně (proto, aby jim učitelé nerozuměli), přes situaci, kdy učitelé vyjadřují názor, že žáci romštinu používají právě proto, aby jim učitelé nerozuměli (nadávky, atp.), až k situaci, kdy dle pozorování děti používají romštinu v afektu nebo při sdělování osobních tajností (což naznačuje, že právě u těchto žáků je romština jedním z běžných komunikačních prostředků).

Učitelé shodně konstatují, že základní fráze a některá slova, především pak vulgarismy, již ovládají (a právě proto je v promluvách svých žáků dokáží identifikovat). V případě romských promluv, kterým nerozumějí, jim je vždy někdo z žáků přeloží.

Z debat vyplynulo, že s doporučeními ohledně nepoužívání romštiny (nebo jiných domácích jazyků) se nikdy neseťkali. Několik učitelů naopak zmínilo zkušenost s romskými rodiči, kteří proti využívání romštiny ve škole sami vystupují. Z historického pohledu se jedná o určitý paradox, kterého si učitelé nejsou vědomi: vzhledem k atmosféře doby a historicko společenským okolnostem v době po 2. světové válce, zřetelně podpořené jasně formulovanou politikou směřující ke kulturní a jazykové asimilaci Romů, si řada romských rodičů internalizovala negativní postoj k vlastnímu jazyku jako překážce jejich společenské integrace a sociální mobility. V současné době jsou učitelé – pokud se o zapojení romštiny do výuky snaží - těmi, kteří v případě nesouhlasu rodičů, jim jejich negativní postoje implicitně vyčítají. V reakci na tuto zkušenost, naopak učitelé v jedné z navštívených škol, kde se romština ve výuce v určité míře využívá, vyjádřili podiv nad tím, že se někde s odmítavou reakcí rodičů jinde setkávají – z vlastní zkušenosti ji totiž neznají.

5. Situace romštiny ve vybraném městě – kvalitativní výzkum jazykové situace olašské komunity

5.1 Historie místní romské komunity

Ve městě s přibližně 12 000 obyvateli žije přibližně 150 Romů. Jedná se ze 100% o olašské Romy. Příchod olašských Romů do města je datován informátory do roku 1954, kdy se na pozemcích za městem usadila s maringotkami i vozy taženými koňmi rodina A-ových. Hlava rodu, J. z podskupiny tzv. Cerharika Rom, se narodil v Budapešti, na Slovensku se ale předtím usadil v obci v okrese, okres

Nitra, odkud byla i jeho žena R. z rodu Boješti. Na Slovensku před válkou kočovali po vesnicích a vykonávali drobná řemesla (čistili a spravovali nádoby na těsto pekařům, tzv. kakavára). V roce 1948 odešla kvůli nepříznivé socioekonomické situaci na Slovensku širší rodina A-ů z nitranského okresu a postupně putovala do kraje v Česku, v němž žije dodnes, ovšem předtím se v tomtéž regionu krátce usadila postupně v několika různých městech. V roce 1954 potom skupina dorazila do současné lokality, kde se částečně usadila na pozemku za městem, a muži i některé ženy zde dostali práci. Zde je zastihl v roce 1958 také zákaz kočování. Krátce po něm dostali A-ovi přidělené byty v centru města, kde Romové bydleli až do nedávné minulosti.

Všichni současní romští obyvatelé města jsou potomky nebo příbuznými „zakladatelské“ rodiny A-ů. V průběhu desetiletí samozřejmě docházelo a stále dochází k sňatkové migraci směrem do lokality, a to především z výchozí oblasti na západním Slovensku. Dnes zde nalezneme potomky tzv. Cerharika Rom, někteří Romové z řad přivdaných /přiženěných partnerů jsou potom potomky rodu Bougešti. Vzhledem k cílé sňatkové migraci se zde setkáme s dospělými příslušníky třetí generace příchozích ze Slovenska, stejně tak ale první generace (příchod v posledních letech). Z lokality je malý odliv romských obyvatel, zaznamenali jsme pouze ojedinělý odchod do Anglie (ekonomická migrace) nebo provdání se na Slovensko. Romové z lokality jsou příbuzensky provázaní také s některými dalšími romskými rodinami v ČR, a to z různých lokalit v Čechách i na Moravě.

5.2 Subetnické skupiny

Jak již bylo zmíněno, žijí dnes ve městě z absolutní většiny příslušníci olašské subetnické skupiny. Ve městě dle kusých informací od informátorů žili v minulosti i slovenští Romové, (tradičně nazývaní ze strany Olašských Romů Rumungři), avšak dle všeho jen krátkodobě, izolovaně a pouze jednotlivé rodiny. Slovenští Romové byli v minulosti ubytováni na ubytovně v lokalitě Y (Olaští Romové hovoří o zdevastování ubytovny těmito obyvateli), zaslechli jsme informaci o rumungerské rodině, která bydlela v centru města. Nicméně místní olaští Romové nebyli s těmito Romy ve významnějším kontaktu, v lokalitě samotné neexistuje ani jeden případ sňatku s příslušníkem jiné subetnické skupiny. Většina místních Olašských Romů také neumí ani nerozumí rumungersky (viz dále). Přitom děti navštěvující zvláštní školu jsou v denním kontaktu s rumungerskými dětmi z okolních obcí, kteří navštěvují místní zvláštní školu – jedná se o spádovou zvláštní školu pro okolní obce a města (dle všeho se v průměru nachází v jedné třídě o osmi žácích dvě až tři olašské děti a jedno rumungerské). Místní Olaští Romové však vnímají Rumungry se značným despektem, kontakty s nimi nevyhledávají.

Vzhledem k poloze města blízko státních hranic s Německem existují kontakty s německými Sinty (Cintura). Na rozdíl od Rumungrů jsou Sintové vnímáni s mnohem větší prestiží. Někteří místní olaští Romové dokonce deklarují, že ovládají základy sintštiny. O povaze těchto styků se Sinty se nepodařilo více zjistit, dle výpovědí informátorů má však již dlouhodobou tradici.

5.3 Deskripce lokality

Romové ve městě nyní žijí ve třech typech lokalit: centru města, lokalitě X a lokalitě Y. Lokality X a Y můžeme označit za sociálně vyloučené (viz níže). Ještě před několika málo lety tomu bylo jinak, naprostá většina romských rodin žila integrovaně mezi ostatními obyvateli města v historickém centru. S procesem privatizací a rekonstrukcí centra města na počátku 21.století došlo k vystěhování romských rodin z centra a k jejich sestěhování nejprve do ulice X, v roce 2010 potom do bývalé ubytovny za městem v místě Y. Romové vnímají toto sestěhování a vystěhování na okraj města velmi nelibě.

5.3.1 Historické centrum města

Podle zprávy romského poradce žili Romové ještě v roce 2005 na sedmi ulicích centra města. Dnes bydlí v historickém centru pouze dvě rodiny, ostatní byli v nedávné minulosti vystěhováni. Romové popisují strategie vystěhování buď jako férové (rodinám bylo nabídnuto bydlení ve zpravidla menších bytech v ubytovně na konci města za lepší cenu) nebo jako neférové (Romům byla v místě jejich původního bydliště dána nová smlouva na dobu určitou namísto předchozí smlouvy na dobu neurčitou, po vypršení období na smlouvě s nimi nebyla navzdory ústnímu závazku pronajímatele nová smlouva obnovena a poté došlo k jejich vystěhování).

5.3.2 Lokalita X

Jedná se o tři vedle sebe stojící jednopatrové starší činžovní domy v horším technickém stavu v ulici nacházející se na kraji centra města. Tyto domy obývají z absolutní většiny Romové. Dříve zde bydleli i Neromové, v rámci privatizace centra města zde došlo k nakumulování romských rodin. Byty zde zpravidla nemají koupelny, záchod bývá na chodbě domu. Byty byly ještě před několika měsíci přelidněné, nyní došlo a stále dochází k vystěhování některých rodin a nebo částí rodin do lokality Y. Tato lokalita přímo sousedí se zvláštní školou, do které chodí většina romských dětí. Tuto lokalitu dnes obývá asi 40% místních Romů.

5.3.3 Lokalita Y

Tuto lokalitu tvoří zrekonstruovaná budova bývalé ubytovny na samém konci města. Nastěhování romských rodin začalo v létě 2010, dosud nejsou všechny byty obsazeny, počítá se s dalším přesunem Romů z lokality X do této budovy. Byty v domě jsou malometrážní, zpravidla 1+1, výjimečně 2+1, jsou však po rekonstrukci plně vybaveny (koupelna, záchod, kuchyňská linka atp.). Čtyřpodlažní budovu obývá kromě romských rodin také správce (Nerom), který má zajistit kontrolu dodržování pořádku v domě. Město podle informací Romů zvažuje i nainstalování kamer na chodbách domu (nepotvrzeno). Bývalá ubytovna po nákladné a rozsáhlé rekonstrukci je vzdálena přibližně kilometr od nejbližších obchodů a dalších služeb a přibližně 1,5 km od centra města či školy. Vzhledem k tomu, že ve městě není veřejná doprava, Romové vnímají tuto vzdálenost značně negativně. Setkali jsme se s názory, že se město snaží Romů zbavit a vystěhovat je za okraj města, objevila se i teorie o posunutí cdule konce města po dokončení rekonstrukce budovy (dříve byla o 30 m blíže, aby byla budova ještě ve městě, došlo potajmu ze strany vedení města k jejímu posunutí). V lokalitě Y nalezneme přibližně polovinu zdejších Romů.

5.3.4 Vzdělanost

Většina Romů dosáhla pouze základního vzdělání. Ve starší generaci jsme narazili pouze na jednoho Roma s dokončeným středoškolským vzděláním. Olašské děti navštěvují v posledních desetiletích především zvláštní školu ve městě. Do této školy bývají přeřazovány na základě vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně ještě před nástupem do vzdělávacího systému, tedy od první třídy. Do klasické základní školy romské děti chodí jen výjimečně.

Zvláštní škola se vyskytuje v těsné blízkosti lokality X. I přes oficiální označení Základní škola, se v běžné mluvě obyvatel, pedagogů i vedení školy užívá starší označení Zvláštní škola (tak se jmenuje i vzdělávací program, dle kterého ZŠ vyučuje). Z přibližně sto žáků představují Romové dnes již téměř polovinu žáků školy (budeme –li počítat dohromady olašské Romy a děti tzv. slovenských Romů z okolních obcí). Většině romských dětí je doporučen pobyt ve zvláštní škole při vyšetření před nástupem školní docházky pedagogicko-psychologickou poradnou na základě zjištěné lehké mozkové dysfunkce. Z pohledu ředitelky školy je místní romská komunita zdegenerovaná, dochází k častým

sňatkům sestřenic a bratranců, u dětí se vyskytuje dědičná porucha sluchu, jako dědičná je s nadsázkou vnímána i docházka do zvláštní školy: chodili sem rodiče i prarodiče nynějších žáků školy. Škola nenabízí přípravný ročník, není zde zřízena funkce asistenta pedagoga, a to i přes to, že většina romských dětí nemluví nebo ani nerozumí při nástupu do školy česky. Podle názoru ředitelky není taková funkce třeba, pedagogický sbor složený ze speciálních pedagogů a etopedů edukaci dětí bez problémů zvládá. Dětem je bezplatně nabízen pobyt v družině, který bývá částečně využíván, a také účast na různých volnočasových kroužcích (využíván sporadicky) a možnost doučování (prý nevyužíváno téměř vůbec). Romské děti před nástupem do školy zpravidla nechodí do školky. Ve městě funguje pod městským úřadem čtvrtým rokem projekt tzv. Romské školičky, která vznikla právě z důvodu, že romské děti nechodí do mateřských škol. Její zakladatelé v ní chtějí děti naučit základním návykům, ale i českému jazyku. Školičku určenou pro děti od tří do šesti či sedmi let, otevřenou dvakrát týdně tři hodiny, však navštěvuje velmi nízký počet dětí (pět, maximálně deset).

Po skončení tzv. zvláštní školy některé děti pokračují na učební obory určené pro absolventy vzdělávacího programu zvláštní škola. Klasickou základní školu dokončuje jen malá část romských dětí. V současnosti dva její absolventi pokračují na středoškolském studiu zakončeném maturitou.

Nezaměstnanost Romů je odhadována na 98%.

5.3.5 Romské organizace a zapojení do občanského života

Romové jsou do určité míry zapojováni do občanského života ve městě, v rámci nejrůznějších projektů a aktivit. Např. v rámci vytváření komunitního plánu města byli přizváni zástupci Romů. Romové se účastní rekvalifikačních kurzů určených pro osoby bez dokončeného ZŠ vzdělání, probíhal zde například projekt proti předsudkům realizovaný krajským úřadem nebo projekt působení zdravotně sociálního pracovníka. Od roku 2003 zde funguje institut romského poradce, který ale vykonávají vždy osoby z řad majority. Sociální odbor MÚ ve spolupráci s Městskou policií pořádá rekreačně výchovný tábor pro děti ze sociálně slabých rodin. Ačkoliv se Romové do těchto projektů zapojují, je otázná, do jaké míry jejich participace vzešla z potřeb a poptávky jich samotných a do jaké míry se jedná o pouhé formální naplnění indikátorů eurograntů. Sami Romové o těchto projektech vůbec nereferovali a o postu romského poradce se vyjadřovali jako o zbytečně zřízeném institutu.

Jediná aktivita, která byla zmiňovaná našimi informátory, byla činnost občanského sdružení Z. Toto sdružení vzniklo v roce 2006 a věnuje se především volnočasovým aktivitám pro romské děti. Sdružení, které vede Neromka, vzniklo z iniciativy Romů, zejména tzv. mluvčího místních Romů. Sdružení začalo tím, že otevřelo v městském domě dětí romský kroužek, věnující se rozvíjení romského folklóru. V této aktivitě dodnes pokračuje, realizuje ale i další projekty, například zaměřené na sportovní a vzdělávací aktivity, vyplňuje čas dětí během odpolední a o prázdninách, pořádá výlety a snaží se zapojovat do činností i romské rodiče. Pořádá i kulturní akce, například romský ples. Vedle toho se snaží zprostředkovávat komunikaci mezi Romy a městem.

5.3.6 Vztahy s Neromy

O olašských Romech žijících ve městě lze v plném slova smyslu mluvit jako o komunitě, která se vyznačuje značnou izolovaností a rozvinutými silnými sociálními vazbami uvnitř této komunity. Slabé sociální vztahy mimo tuto komunitu existují spíše ojediněle, pozorovali jsme je především u rodin žijících v historickém centru města (rodina neoficiálního představitele zdejších olašských Romů (tzv. angluno Rom), který spolupracuje s městem na různých projektech pro Romy a rodina tzv. mluvčího Romů, který bývá kontaktován představiteli města jakožto „romský poradce“ z řad Romů). U těchto

rodin se objevují přátelské kontakty se sousedy – Neromy, včetně vzájemné směny výrobků a služeb (bezúročné vypůjčování menších peněžních částek). U obyvatel dvou nedávno vzniklých prostorově vyloučených lokalit začínají být vztahy s Neromy méně časté, přesto však existují, zejména u mladých lidí, kteří občasně navštěvují např. diskotéky nebo udržují přátelské kontakty se spolužáky ze školy atp. Nicméně platí, že naprostá většina Romů tráví nejvíce času s jinými Romy.

5.4 Charakteristika výzkumu

V lokalitě byly nejprve nahrávány jazykové dotazníky. Během jejich pořizování se výzkumníkům podařilo navštívit celkem deset různých domácností, v rámci kterých bylo nahráno 13 dotazníků. Při rozhovoru byli často přítomni všichni členové domácností, někteří z nich odpovědi komentovali a doplňovali je. Do čtyř z těchto desíti rodin se výzkumníkům podařilo se opakovaně vracet a provádět zde další pozorování.

5.4.1 Vstup do lokality a pohyb v ní

Vstup do místní uzavřené komunity byl umožněn z velké části díky tomu, že výzkumnický tým v této lokalitě tvořil smíšený pár: jeden z výzkumníků pochází rovněž ze subetnické skupiny olašských Romů. V průběhu výzkumu však situaci (kromě některých jiných nedorozumění zkomplikovala fáma, že výzkumník (Rom) se za olašského Roma pouze vydává, a ve skutečnosti je Rumungro. Následovalo několik návštěv, během kterých se jednak výzkumníci snažili uklidnit a vysvětlit situaci a jednak prokázat, že výzkumník skutečně pochází z olašského subetnika, byť geograficky i kulturně odlišného od místních olašských Romů (viz dále kap. Prokazování olašství). Nicméně během následujícího pobytu se podařilo obnovit bezproblémové vztahy pouze s jednou rodinou a navázat kontakty s třemi novými nukleárními rodinami.

5.4.2 Popis výzkumného vzorku

Členové těchto rodin jsou si navzájem příbuzní, jsou potomky rodiny A-ů, která se v padesátých letech usadila ve městě. Na otázku o vzájemném příbuzenském vztahu všichni informátoři uvedli, že jsou jejích nípo, tedy jedna rozšířená rodina. Naši informátoři žili jednak v lokalitě Y (čtyři rodiny), a dále v lokalitách X (čtyři rodiny) nebo v historickém středu obce (dvě rodiny). Výzkumníci se dostali do osobního kontaktu s více než padesáti osobami, tj. s více než třetinou romských obyvatel lokality. Domníváme se, že se týmu podařilo obsáhnout relevantní vzorek a že závěry výzkumu jsou platné pro celou lokalitu.

5.5 Jazykové prostředí

Všichni Romové v lokalitě ovládají romštinu a od školního věku také češtinu. Vedle toho se u starší a místy i střední generace objevuje znalost slovenštiny nebo i maďarštiny. Spíše výjimečně někteří Romové alespoň částečně ovládají ještě další jazyky (němčina, sintština, ruština nebo angličtina).

5.5.1 Akvizice romštiny

Romština bývá prvním a ve většině rodin také jediným komunikačním jazykem uvnitř rodiny, tedy mezi rodiči a dětmi. V případě všech navštívených informátorů jsme se setkali s přirozenou akvizicí romštiny, kdy je romština prvním a nejdůležitějším jazykem u dítěte. Dvanáct ze třinácti informátorů odpovědělo na otázku, který jazyk by romští rodiče měli naučit své děti jako první, že by to měla být romština. Rodiče na malé děti mluví zásadně romsky. K tomu uvádí například informátor G. (43): „Rodiče na mě mluvili vždycky jenom romsky. U nás doma jsem nikdy neslyšel češtinu, jenom, když byl u nás na návštěvě gážo (olašský výraz pro Neroma) a nebo když jsem šel s mámou na úřad. Ani já jsem nemluvil na své děti česky, ale vždy jen romsky.“, nebo informátor A. (28): „Samozřejmě, že se mnou mluvili doma romsky. Máma nebo táta mě neučili česky, nejsou přeci gážové.“

5.5.2 Užívání romštiny

Romština je tedy převládajícím komunikačním jazykem u všech navštívených Romů, a podle jejich výpovědí i všech ostatních Romů v lokalitě. Všech třináct informátorů, se kterými naši vědkyně nahrávali dle jazykového dotazníku, shodně uvedlo, že romština byla jejich prvním jazykem, kterým zároveň dodnes mluví nejčastěji, ovládají jej ze všech jazyků nejlépe a mluví s ním nejraději.

K tomu uvádí informátor G. (43 let): „Romové musí učit děti romsky, to je základ romství, a dbát na to, aby si udrželi čistou řeč, která nebude smíchaná s jinými jazyky. I já jsem učil děti tak, jako mě učil otec nebo děda. Ale problémy ve škole kvůli tomu nemají, že umí romsky, vůbec.“

Romštinu slyšíme ve všech rodinách, romsky spolu mluví malé děti, větší děti, mládež ve věku patnáct až dvacet let, střední generace, starší generace... Romsky se mluví doma, mezi sebou, ale i před i Neromy, tedy na ulici, v autobuse, v obchodech, v restauraci... Mluvit romsky je podle informátorů důležitou součástí romství, potažmo olašství. Všichni dotazovaní se jednohlasně shodli na tom, že Rom musí umět romsky, a že Rom, který neumí romsky, ani není Romem. Romština je vedle dodržování zvyků a tradic základním kamenem olašské identity. Někteří informátoři zmiňovali jako důležitý ještě jeden aspekt: (olašská) romština představuje okolní společnosti neznámý jazyk, kteří ovládají pouze (olašští) Romové a nikdo jiný mu nerozumí, což může být velká výhoda v nejrůznějších komunikačních situacích. I z tohoto důvodu se někteří s nelibostí dívají na to, když se gážové učí romsky (osm z třinácti dotázaných uvedlo, že by jim vadilo, kdyby se Neromové učili romsky). Skutečnost, že romštinu Romové na veřejnosti rozhodně neskrývají, dokládá i to, že má většina z nich zkušenost s negativními reakcemi ze strany majority. Deset informátorů se přímo setkalo s tím, že jim bylo řečeno, aby nemluvili romsky. S větou „nemluvte cigánsky!“ se lze setkat nejčastěji ve škole, ale také na ulicích, v obchodech, na úřadech či v hostinci. Informátorka Š. (39) k tomu uvádí: „Ve škole nám učitelky stále říkaly, abychom nemluvili romsky, dokonce jsem i dostala poznámku do žákovské, že mluvím romsky. Ale stejně jsme mluvili romsky. A dnes je to to samý. Komunisti, nekomunisti, tohle se nezměnilo.“ Že se to skutečně nezměnilo, dokládají i děti, např. B. (8): „Učitelky nám pořád říkají, že ve škole je zákaz mluvit romsky. Že tady je česká škola, a ne romská, takže se bude mluvit česky. Ale my stejně mezi sebou mluvíme romsky, o přestávkách nebo tak.“ Tuto praktiku připouští i ředitelka tzv. Zvláštní školy: „Děti spolu mluví stále romsky, takže my je musíme pořád žádat, aby mluvili česky. Jenže oni si tohle přinesou z domova, když je potkám s rodiči ve městě, stále na sebe pokřikují romsky.“

5.5.3 Akvizice češtiny

Češtinu se děti zpravidla učí jako druhý jazyk. V lokalitě naši výzkumníci setkali jednak s přirozenou akvizicí češtiny v rodině a okolí, a jednak s institucionální akvizicí, ve škole, nebo výjimečně už ve školce.

V případě přirozené akvizice nebyl nikdo z informátorů schopný příliš popsat, jak k takové akvizici dochází, zda je cílená, nebo spíše náhodná. V tom se akvizice češtiny značně liší od akvizice romštiny, která je cílená a zamýšlená: romské dítě musí umět především dobře romsky. U osvojování základů českého jazyka je situace jiná, a zřejmě se bude situace lehce lišit i v jednotlivých rodinách. Podle výpovědí Romů se liší například věk, kdy k ní dochází, někteří uvedli, že se děti učí česky od tří let, jiní že od pěti či šesti roků.

K přirozené akvizici dochází z pohledu výzkumníků spíše náhodně než cíleně. Skutečnost, že by někdo systematicky učil děti v předškolním věku česky, jsme nezaznamenali, samozřejmě ale takový případ nelze vyloučit. Také byla popisovaná spíše akvizice jazyka od okolí (kamarádi, děti ze sousedství, televize), případně během situací, kdy rodiče hovoří s Neromy česky. Setkali jsme se spíše s výpověďmi typu, že děti češtinu „pochytají“, „jak chodí s námi po městě, jak mluvíme s gážema, tak se naučej.“ Z toho, že by se děti česky nenaučili, rodiče starost nemají: „Žijeme v Česku, děti se naučej, já se taky naučil. Mému synovi jsou tři, a už něco česky rozumí. Ale já ho nic neučil, doma s ním mluvíme jenom romsky! Chodím s ním hodně po městě mezi gáže, takže se naučil.“ (D., 32 let). „Vám tohle připadá jako zvláštní, ale u nás je to normální. Jak se dítě narodí, všichni doma na něj mluví romsky, ale než chodí do školy, už umí i česky.“ (H, 50). „Ve čtyřech letech děti už umí česky, učí se jak chodí po městě, od dalších dětí, chodí s rodiči, slyší tu řeč. To přijde samo.“ (F., 56 let).

Některé děti se učí česky až ve škole. Jelikož v lokalitě v poslední době romské děti zpravidla nedocházejí do mateřské školky, dochází k institucionální akvizici až v raném školním věku.

Z našich narátorů, se kterými byl prováděn dotazník, odpovědělo celkem šest, že se romsky naučili ve škole (nebo v jednom případě ve školce), zatímco pět uvedlo, že se česky naučili přirozenou akvizicí od rodičů a okolí. Dva informátoři uvedli, že se majoritní jazyk naučili sice v raném dětství, avšak od neromských kamarádů, nikoliv doma. Tyto odpovědi neměly korelaci s věkem narátorů, různé možnosti se vyskytovaly napříč výzkumným vzorkem.

Škola má z pohledu Romů plnit právě tuto funkci, naučit děti dobře česky. Z pohledu Romů se toto i daří: děti se rychle naučí česky a češtinu si dobře osvojí. Většina dotazovaných se domnívá, že romské děti školního věku mluví dobře česky a nemají s jazykem ve škole problémy. Jinak vidí situaci ředitelka tzv. Zvláštní školy. Z jejího pohledu nastupují děti do školy zcela jazykově nepřipravené. Česky některé romské děti vůbec neumí, jiné zase špatně. Osvojení si základů českého jazyka je potom podle jejích slov práce na téměř celý první stupeň.

Jak ukázaly nahrávky s romskými dětmi ve věku osmi a devíti let, čeština u nich není v prvních letech školní docházky ještě plně osvojená. Vzhledem k tomu dochází buď k chybování v české gramatice, a to na úrovni morfologické i syntaktické, a nebo k míšení romštiny do češtiny, zejména ve funkci různých větných vložek a pomocných slov.

Pro příklad uvedeme úryvky nahrávek s olašskými dětmi:

1.

Výzkumnice: A ty seš ve druhý? Co máte ve škole?

E. (9) k G: Phen!

G. (8): Matematika, prvouka, český jazyk, i kuki, sar bušol, čtení, pracovní výchovu, taj inke... zpívání.

2.

Výzkumnice: Co děláš nejradši po škole?

I. (9): Fotbal hrát klukama venku.

3.

Výzkumnice: Co vám říkaj učitelky, když mluvíte romsky?

E. (9): Křičej na nás, abysme nemluvili romsky.

Výzkumnice: I vám kvůli tomu dávaj poznámky?

E. (9): Jo!

Výzkumnice: Jaký poznámky?

E. (9): Dvojky, trojky, někdy pětku.

4.

Výzkumnice: Proč nemáš ráda tělocvik?

E. (9): To je těžký samý!

G. (8): Nebo si klustá!

5.

Výzkumnice: Jak dlouho jsi chodila do školky?

G. (8): Jo, dlouho.

Výzkumnice: Ale jak dlouho?

G. (8): To je už dlouho.

Na rozhovorech vidíme, že děti jednak míchají romštinu do češtiny (příklad 1), mezi sebou komunikují romsky, i když je dohodnutý jazyk komunikace čeština (příklad 1), mluví gramaticky nesprávně (příklad 2, příklad 4) a mají problémy s porozuměním češtině (příklad 3, příklad 5).

5.5.4 Užívání češtiny

Všichni dospělí Romové ve zkoumané lokalitě hovoří česky (kromě nově příchodích ze Slovenska, kteří mluví slovensky), až na výjimky zcela plyně, dokonce by se dalo u některých říci, že bez výrazných známek etnolektu. Čeština se ale používá výhradně jako komunikační jazyk s majoritou. Sami Romové na otázku, kdy mluví česky, říkali: když jdu na úřad, když se bavím s Gážema atp. Pozorování přirozené jazykové situace kontaminoval fakt, že výzkumnice byla očividně Neromka. I když někteří informátoři kvitovali fakt, že mluví olašsky, s potěšením, u ostatních spíše převládl zvyk mluvit s Gáži česky, a tak komunikovali s výzkumníci buď střídavě romsky a česky a nebo zcela česky. Z toho důvodu čeština mohla znít na místech, kde normálně slyšet není. Nicméně pokud nebyl hovor směřovaný směrem k výzkumnici, ale k jiným členům domácnosti, mluvilo se vždy romsky. Výzkumníci zaznamenali i situace, kdy rodiče tlumočili romsky dětem (v prepubertálním věku), o čem právě výzkumnice hovořila česky, a nebo situaci, kdy byla výzkumnici položena otázka česky, členovi domácnosti doplňující věta (proč je dotaz položen) romsky, výzkumnice odpověděla česky, což bylo stručně shrnuto narátorem v romštině.

Příklad rozhovoru:

Výzkumnice: Já se teď zeptám dětí na něco česky.

Děda k dítěti: Vou akánik pušela tutar čechicka!

Výzkumnice: Kolik romských dětí chodí s tebou do třídy?

Dítě: Duj!

Děda: Phen čechicka! Keťti romane šavoura phírel tusa andi třída?

Dítě: Dvě.

5.5.5 Akvizice slovenštiny a maďarštiny

V lokalitě ovládají slovenštinu buď Romové, kteří se narodili a vyrůstali na Slovensku, ale také někteří Romové, kteří jsou příslušníky tzv. druhé migrační generace. V případě prvních skupiny osob platí totéž, co jsme uvedli u akvizice češtiny. Jiný je případ osob, které se narodily v Česku, ale hovoří slovensky, potažmo maďarsky. Zde se nepotvrdil předpoklad výzkumníků, že by byly tyto jazyky předávány přirozenou cestou, tedy že by se je děti učily od svých rodičů. Ve všech zkoumaných rodinách totiž platí, že rodiče mluví na děti pouze romsky, žádný další jazyk je v (raném) dětství neučí. Naši informátoři se slovensky nebo maďarsky naučili ve školním věku nebo v rané dospělosti během pobytů u příbuzných na Slovensku, kam často jezdili na prázdniny a podobně. Během těchto delších

návštěv se setkali s kontaktními jazyky, slovenštinou a maďarštinou, které se staly užitečné pro komunikaci s vrstevníky (kamarády) a nebo v obchodech, na ulici a podobně. Situace byla pochopitelně jiná u slovenštiny, která je češtině velmi blíže příbuzná, a informátoři jí rozuměli např. z televize, a u zcela odlišné maďarštiny. Při akvizici maďarštiny pomohli i příbuzní a rodiče informátorů, ale prvotní zde byl zájem jednotlivce naučit se jazyk.

V dnešní době dochází dle všeho k užívání těchto jazyků zřejmě pouze na Slovensku. Vzhledem k neznalosti maďarského jazyka ze strany výzkumníků lze jen těžko posuzovat, nakolik je tvrzení o znalosti maďarštiny pravdivé a jaká je úroveň znalosti tohoto jazyka, nicméně několik informátorů tvrdilo, že maďarsky dobře rozumí a dokáží se domluvit.

5.5.6 Akvizice dalších jazyků

Spíše výjimečně umí Romové v tomto městě ještě další jazyky. Jedná se jednak o jazyky, které se naučili během institucionální akvizice (angličtina, němčina, u starších ročníků i ruština), a dále o jazyky, se kterými se dostali do kontaktu jiným způsobem. Například několik informátorů deklarovalo znalost němčiny, která je daná blízkostí hranic s Německem a četnými kontakty s německým prostředím (komunikace s Němci v ČR i cesty do Německa – nákupy, „kšefty“ atp.). Úroveň znalosti němčiny je většinou základní. Podobným způsobem dochází ke kontaktům s německými Sinty, kteří žijí například v devadesát kilometrů vzdáleném německém městě. Několik informátorů deklarovalo znalost základů sintštiny a porozumění tomuto jazyku.

5.5.7 Slovenská romština

Vzhledem k tomu, že příslušníci subetnické skupiny tzv. slovenských Romů ve městě nežijí, jejich dialekt téměř nikdo neovládá. Je to ale dané i tím, že je Olašskými Romy toto subetnikum vnímáno jako podřadné a kontakt s nimi není vyhledáván, právě naopak. Přesto se ale s Rumungry děti olašských Romů setkávají na zvláštní škole, kam chodí i ostatní romské děti ze spádových lokalit. Většinou ale platí, že s Rumungry se mluví česky. Znalost rumungerštiny (v olaštině se zde používá výraz „rumungrášicka“) uvedli jen dva informátoři, kdy první (muž, 53 let) se jazyk naučil během pracovních pobytů v jiných městech, během kterých pracoval s Rumugry, a druhá informátorka, žena, 50 let, se tento dialekt naučila během pobytu ve vězení, kdy byla na společné cele s Romkami této subetnické skupiny. Neznalost rumungerštiny souvisí do značné míry s nízkým statutem jazyka, viz dále.

5.5.8 Jazykové postoje

Jak je patrné z předchozího textu, zauímají Romové k různým jazykům různé postoje. Romština (romani šib ; myšleno olašská romština) má nejvyšší prestiž, funkce češtiny, případně dalších jazyků (gažikani šib) spočívá hlavně v komunikaci s okolní společností. Čeština je považována za nezbytně důležitou, nikoliv však za prestižní. Vzhledem k tomuto faktu nedochází v případě olašské komunity ve městě k jazykové směně popisované v romských lokalitách v ČR, pro kterou je charakteristické opuštění romštiny coby menšinového jazyka a přecházení na jazyk okolní společnosti, který je prestižnější.

5.5.9 Diglosie, jazykové domény a komunikační modely

U olašských Romů v daném městě tedy můžeme hovořit o diglosii, tedy současném používání dvou jazyků s odlišnou sociální a kulturní funkcí, kdy (olašská) romština je považována z hlediska komunity za jazyk vyšší, prestižnější a čeština za nižší. Každý z jazyků má jasně určené domény, ve kterých se používá. Doménou romštiny je komunikace s Romy na jakémkoliv téma v jakémkoliv prostředí, doménou češtiny je komunikace s Neromy na jakémkoliv téma mimo romské prostředí. Zde nalezneme hlavní rozdíl oproti zkoumaným lokalitám obývaným slovenskými Romy, kde bývá za prvé (v případě, že se v lokalitách stále ještě mluví romsky) doménou romštiny komunikace mezi Romy v domácím prostředí, v tzv. neromském prostředí (obchod, ulice, hospoda atp.) se pak přechází na češtinu i v komunikaci mezi Romy; a za druhé, v doménách češtiny a romštiny existují výjimky. Ukázali jsme, že první případ v daném městě neplatí, Romové mezi sebou za žádných okolností nemluví česky, romsky se mluví i v neromském prostředí, vždy, pokud není hovor směřován přímo k Neromům, kteří romštinu neovládají. Během výzkumu ale nebyl zaznamenán ani druhý případ, totiž to, že by v užívání domén existovaly výjimky, pomineme-li skutečnost, že výzkumnice, jakožto Neromka, komunikovala s Romy romsky (několik Romů ale dávalo jasně najevo, že je pro ně situace nepřírozená a neustále se při hovoru s ní vraceli k češtině, i přes snahu výzkumnice hovořit romsky).

Děti si v průběhu socializace osvojují jednoduchý komunikační model: s Romy se mluví romsky, s Neromy neromsky, gažikanes (tedy v našem případě česky). Tento komunikační model si děti velmi záhy osvojují, brzy v něm nechochází k žádným omylům. Výjimkou jsou samozřejmě velmi malé děti, které ještě neumí hovořit česky, a i když alespoň částečně rozumějí, odpovídají romsky.

Míšení jazyků jsme zaznamenali jen jedním směrem: používání prvků z romštiny v češtině, a to jednak u dětí (viz příklady v kap. Akvizice češtiny), a dále také u dospělých, kde dochází hlavně k vkládání romských slov do českých vět (např. šun, phenav, phendem atp.). Obrácené míšení jazyků, užívání českých slov či vět nebo větných částí v romštině jsme v lokalitě nezaznamenali, pomineme-li standardní přejímky z českého jazyka.

5.5.10 Postoj k romštině

Jak jsme již výše zmínili, romština je z více důvodů vnímána jako důležitý a prestižní jazyk. Olaští Romové v daném městě, jako ostatně i jinde v republice, striktně oddělují olašskou romštinu, pro kterou používají výraz *romanes/ romani šib*, od romštiny ostatních, neolašských Romů, pro kterou naopak termín romština odmítají, a užívají na jejím místě termín *rumungerština (rumungrášicko šib)*. K romštině měli takto pozitivní postoj všichni dotazovaní, nezávisle na věk. Romsky je třeba mluvit s Romy, to, že ovládám čistě jazyk (*žanav úžes te vorbij*) prokazuje mojí olašskou identitu. Na otázku, proč je třeba učit děti jako první jazyk romštinu, což uvedlo 12 ze 13 respondentů, dostali výzkumníci například tyto odpovědi:

- „Je to náš jazyk, takhle musíme vychovávat naše děti.“ (V., 35)
- „Je to náš jazyk, takhle musíme mluvit“ (H, 34)
- „Je to náš mateřský jazyk, je to samozřejmé, že romsky.“ (A., 28)

- „Proto, aby se vědělo, že je to romský chlapeček, aby, když se ho někdo zeptá "Koni ƚo dad?", dokázal odpovědět.“ (N., 50)
- „Romové mluví celý život romsky, takový je náš svět, češtinu používáme, jenom když jdeme do školy.“ (Š, 39)
- „Jsme přeci Romové, musíme umět romsky.“ (M., 34)
- „Jak nás stvořil Bůh na zemi a jak mluvili naši pradědové a naše prababičky, tak musíme mluvit i my.“ (H, 50)

Jak jsme ukázali výše, v komunitě existuje snaha předávat romštinu dalším pokolením. Zároveň se všichni shodli na tom, že romština z této lokality ani z českých krajín minimálně v blízké budoucnosti nevymizí. Na otázku, proč si myslí, že se bude mluvit ještě za dvacet let romsky, odpověděli informátoři například:

- „A proč si ty myslíš, že se bude mluvit česky za dvacet let?“ (N., 50 let)
- „I za pětset let, to by musel nastat konec světa, aby se přestalo mluvit romsky.“ (F., 56)
- „Tohle je naše kultura, a vždycky to tak bude.“ (Š, 39).
- „Naši Romové vždycky budou mluvit romsky, nikdy se to neztratí. Vždycky se bude mluvit, dokud my žijeme, bude se mluvit vždycky romsky.“ (B., 38)
- „Budeme vždycky mluvit s Romy romsky a s gážema gážovsky.“ (H., 50)
- „Romštinu dal Romům Bůh a panenka Maria a oni chtěli, abychom mluvili romsky, a tak to i bude. Náš jazyk se nemůže ztratit, je od Boha.“ (H., 34)

Pochybnost vyjádřil jen jeden informátor (G., 43 let): „Bojím se, že romština postupně vymizí. Proto všude, kde přijdu k Romům, je žádám, aby mluvili romsky a aby se naše řeč neztrácela.“

Kromě toho, že romština představuje komunikační jazyk s ostatními členy olašské komunity, byl většinou respondentů zmiňován i její „mezinárodní“ přesah: je to jazyk, se kterým se dá domluvit s Romy po celém světě, díky romštině se člověk „ve světě neztratí“. K tomu informátoři uváděli :

- „Když půjdu do Anglie nebo kamkoliv, pomůže mi se dohodnout.“ (V., 35)
- „Romština mi pomůže domluvit se s ostatními Romy a tak i uživit se.“ (H., 34).

- „Naše romština nám vždycky pomůže, neztratíme se s ní ve světě, Romové nám pomůžou s kšefty, s úřady, se vším.“ (F., 56).
- „S naším jazykem se ve světě neztratíte. Kamkoliv půjdeš, potkáš se s Romy a domluvíš se s nimi. A oni budou rozumět tobě. Ale gádžovsky se člověk nedomluví. Říká se, že angličtina je světová řeč. Ale naše romština je ještě světovější. Domluvíš se s ní i v Asii, Americe...“ (B., 38)
- „Po celém světě žijí Romové, se kterými se domluvíš, a to ti může pomoci.“ (W., 56).

5.6 Olašství a identita

Všichni informátoři se hlásili k subetnické skupině olašských Romů, a projevovali při tom nemalou hrdost na svůj původ.

Tak například na otázku, zda kdyby se mohli znovu narodit, chtěli by se narodit jako Rom/Romka či nikoliv, všichni dotázaní uvedli, že pouze jako Rom/Romka:

- "I desetkrát pokaždé jako Rom." (Krajinko, 35).
- "Vždy jen jako Rom." (A., 26 a B., 38), příp.: „Vždy jako Romka!“ (N., 50).
- „Já se za to nestydím, že jsem Cigán, jsem na to hrdej. My se za sebe nestydíme, sme hrdej národ.“ (F., 56).
- "Jako Rom, protože Romové jsou dobří a bohatí." (C., 19).
- „Jsem Rom a jsem na to hrdý, odkud pocházím a jaké mám děti.“ (G., 43).

Jak jsme již několikrát v průběhu této zprávy zmínili, patří používání olašského jazyka k základním kamenům olašské identity. Aby byl člověk olašským Romem, musí dále splňovat (vedle olašského jazyka) několik dalších „kritérií“: musí mít za předky olašské Romy, nejlépe v linii mateřské i otcovské (kritérium stejné krve), a dále dodržovat určitý soubor zvyků, který je poměrně pevně stanoven (kritérium stejné kultury). Mezi tyto zvyky patří široké spektrum drobných rituálů a společenských norem, pravidel ve vztazích uvnitř society, komunikačních zvyklostí a ustálených frází (zde opět propojeno s olašským jazykem, ve kterém tyto fráze musí být vyřčeny) nebo i například určitý způsob oblékání, včetně nošení určitých šperků, užívání tzv. romského jména (přezdívky) nebo jedení určitého jídla. Tento kulturní model je všemi sdílen v přesné podobě a je striktně vyžadován po ostatních, kteří by mohli být označeni nálepkou olašský Rom.

5.6.1 Exkurz: Prokazování olašství

Jako nejlepší příklad pro dokreslení právě uvedeného tvrzení představíme příběh našeho výzkumníka, který musel opakovaně v lokalitě prokazovat své olašství. Jak jsme již zmínili, byla mu tato jeho identita, se kterou se ztotožňuje, informátory odepřena. K tomu došlo z několika důvodů, zde se zaměříme na důvod jazykový:

Výzkumník mluví jiným subdialektem olaštiny, než informátoři v lokalitě: zatímco prachatictí Olaši vycházejí z olaštiny užívané na západním Slovensku, výzkumník hovoří subdialektem užívaným na východním Slovensku. I když jsou rozdíly minimální, byl informátoři na základě jazyka označen buď za Bejáše nebo za Rumungra. Zde pomohlo až prohlášení místního Angluno Roma, jehož první žena pocházela ze stejné lokality jako výzkumník, že takto olaští Romové na východním Slovensku skutečně mluví.

5.7 Změna jazyka v historické perspektivě a mezigenerační rozdíly

Olašská romština ve městě podle informátorů neprochází nějakým zásadním vývojem. Devět ze třinácti informátorů se domnívá, že se dnes mluví stejně často romsky jako dříve, zásadně se podle nich nezměnila ani podoba romštiny, ani rozsah jazykových kompetencí mluvčích. Zbývá dotazovaní, kteří se domnívají, že se „dnes mluví romsky méně“, to vysvětlují tím, že se dříve používalo v romštině více starých romských slov a nebo více slov z maďarštiny, která dnes již bývají nahrazována přejímkami z češtiny. Svou odpovědí tedy zřejmě nezamýšleli, že se mluví méně často, ale že se romština, zejména po lexikální stránce, mění. Při hovorech často zazníval názor: „mluvím tak, jak mluvil můj otec i můj dědeček“. Zejména zde je třeba zdůraznit, že jde o data deklaratorní, nezávislé pozorování užívání romštiny po několik generací zde pochopitelně nemohlo proběhnout.

Co se týče mezigeneračních rozdílů, osm ze třinácti dotazovaných uvedlo, že mladí Romové mluví stejně romsky jako staří Romové, pět se domnívá, že mluví romsky stejně často, jejich romština se ale lexikálně liší: opět se objevuje názor, že používají více přejímek z češtiny na úkor starších slov. Nicméně objektivem výzkumníků se romština u nejmladších generací neztrácí, je jazykem každodenní komunikace romských dětí i mládežníků. V lokalitě jsme nezaznamenali jev pozorovatelný v jiných lokalitách v ČR, kdy mezi sebou mladí Romové alespoň občas hovoří i česky. Jako dobré téma pro diskusi s informátory posloužila výpověď patnáctiletého informátora – olašského Roma z jiného českého města, se kterým výzkumnice prováděla jazykový dotazník v rámci tohoto výzkumu, který definoval svůj postoj k mluvení olašskou romštinou slovy: „Mluvit vlachounsky je ta největší trapárna!“. Tento jeho postoj vyvolal v Romech ve zkoumané lokalitě zpravidla velké rozhořčení a nesouhlas, a to i ze strany mladých lidí nebo dětí přítomných při rozhovorech, které ho většinou začali sborově proklínat. Následovalo ujištění, že nic podobného nikdo u nich ve městě nesdílí, ani z mladé generace. Informátoři měli často osobní zkušenost s olašskými Romy z jiných měst, kde se s tímto mezigeneračním ústupem používání romštiny nebo kompetencí v romštině taktéž setkali (jmenována byla mimo jiné čtyři velká města včetně bydliště dotyčného mladého Roma.).

5.8 Postoj k češtině

Naše pozorování, že se česky při komunikaci mezi Romy nemluví, podporují i odpovědi uvedené v jazykových dotaznících: všichni se jednohlasně shodují, že Romové spolu mluví česky „jen před gážema“ (tím se myslí situace, kdy je Nerom aktivně přítomen rozhovoru, nikoliv pokud je jen pasivním účastníkem určité jazykové situace), jinak vždy romsky. Na otázku, zda mluví Romové česky mezi sebou, když rozhovoru nejsou přítomni gážové, uvedli všichni informátoři, že se tak neděje. Někteří k tomu doplnili následující vysvětlení:

- „Romové mluví česky jen na úřadech a tam je to normální.“ (H., 34)

- „My už se na to díváme spatra, když někdo mluví česky, neumějí držet naše tradice.“ (F., 56)
- „To dělají jen Rumungři, naši Romové ne.“ (N., 50).
- „To se nedělá, ale kdybych já mluvil s Romama česky, zeptali by se mě: Ty hlupáku, pročpak ze sebe děláš gáže? Já nejsem gážo, abys se mnou mluvil česky!“ (W., 56).

Na otázku, co na situaci, kdy spolu Romové mluví česky, říkají ostatní Romové, uvedl informátor B. (38 let) „Neříkají nic. Ale je to ostuda. Pravý Rom by nemluvil s Romy romsky.“ Informátor G. (43 let) na stejnou otázku odpovídá: „Říkají, aby mluvili romsky, že Rom má mluvit romsky, jazyk by se neměl ztrácet ani špinit.“

5.9 Postoj k severocentrální romštině

Jak jsme výše ukázali, na tzv. slovenské Romy se Romové Olaští dívají se značným despektem, a na jazyk, kterým mluví, taktéž. Rumungersky málokdo umí nebo alespoň rozumí, většinou jen základní slova (džanav, lačhes, more atp.). Někteří dle svých výpovědí považují severocentrální romštinu za upadlou a přejímkami „prošpikovanou“ formu romštiny, jako doklad tohoto tvrzení uváděli informátoři rádi příklady, kde je v olaštině „původní romské“ slovo, zatímco ve slovenské romštině přejímka (např. síněgo / kobercos ; mesáli /stolos atp.). Vzhledem k tomu, že Rumungři ve městě nežijí, je hodnocení situace, proč se domnívají, že Rumungři už romsky nemluví, značně subjektivní a zkreslené, nicméně k tomu informátoři uvedli například:

- „Stydí se za to, asi se chtějí chovat jako gážové, stydí se za to, že jsou cigáni.“ (F., 56).
- „Rumungři ztrácejí svůj jazyk, dělají ze sebe gáže (...).“ (N., 50).
- „Rumungři (...) Chovaj se jako gáže a proto mluvěj česky. Ale uživí se češtinou, když mluvěj česky? Vůbec. Tak se uživěj jako my, ani to ne. Rumungři sou taky všichni na podporách, nežijou si líp než my.“ (Š., 39)

5.10 Postoj k romštině ve škole

Pokud se v předchozích otázkách naši informátoři vzácně shodovali, u postoje k romštině ve škole toto neplatí. Na tuto otázku jsme se ptali celkem čtrnácti osob.

Deset z nich zaujalo k výuce romštiny negativní postoj, z čehož šest lze zahrnout do kolonky odpovědi „rozhodně ne“ a čtyři do kolonky „spíše ne“. Jako nejčastější důvod tohoto zamítavého postoje býval uváděn argument, že olašské děti učit romštinu ve škole nepotřebují, neboť ji dobře znají a neboť naučit děti olašsky je úkolem jeho rodičů/rodiny.

K tomu uvádí například F. (56 let): „Romské děti to nepotřebují. První, na co myslí rodina, když se dítě narodí, je, aby umělo cigánsky. Tak to bude i za tři sta let. Za pět set let. Cigánština od nás nevymře, ta bude furt, je to naše mateřština, to by musel nastat konec světa. Naše děti jí umí a budou umět.“

Ještě nebyla ani romská abeceda a já už uměl psát romsky.“ Nebo H. (34 let): „To vůbec. Naše děti umí dostatečně. Jejich rodiče je naučí.“

S nemožností suplovat přirozenou akvizici jazyka akvizicí institucionální je úzce spjat další argument: romštinu (a zde si opět připomeňme, že slovo *romanes* automaticky evokuje u dotazované skupiny olašskou romštinu) by neměl z pohledu informátorů kdo vyučovat. Z jejich pohledu totiž je plně jazykově kompetentní v (olašské) romštině pouze Rom (myšleno olašský), nikdo jiný tento jazyk neovládá v takovém rozsahu, aby jej mohl vyučovat. Jenže Romové (myšleno Olaští) nejsou dostatečně kompetentní a nebo nemají dostatečné nejvyšší ukončené vzdělání, aby mohli být zaměstnání na českých školách. Uvedme si opět argumenty dotazovaných:

- B. (38 let): „Romština ve škole se mi vůbec nelíbí. Nebude to dobré. Naše děti se učí od nás. Žádná učitelka nikdy nemůže umět tak dobře romsky, jako my. Nemůže znát stará slova, správná slova.“
- D. (32 let): "Nechtěl bych to, ale kdyby už to bylo, musel by to vyučovat Rom, který umí dobře romsky. Pak by to mohlo být dobré. Ale takový, co zná i dobře česky. Ale naše děti to nepotřebují. I když nás to ve škole neučí, umíme i romsky číst a psát. Píšeme romsky dopisy, sms...“
- A. (28 let): „Jaký gážo by dokázal učit romský jazyk? Jedině Rom by mohl vyučovat žáky. Ale ne Rumungry! Jenom naše děti! Ale ty to zase nepotřebují, protože už romsky dobře umí.“
- V. (35 let): Na to by musela být učitelka, která umí perfektně romsky. Ale i tak by záleželo na rodičích, jestli by to vůbec chtěli. A ty by se asi zase rozhodovali podle toho, jaké by z toho měli sociální výhody. Romové koukají jen na tohle.“

Jako další důvody negativního postoje informátoři uváděli například to, že funkcí školy podle nich je právě učit romské děti česky. Zde nalezneme souvislost s jazykovými doménami romštiny a češtiny: neboť doménou češtiny je právě komunikace na institucionální úrovni, nemá zde romština co dělat. Problém vidí informátoři i v možnostech praktického řešení výuky: ve škole, kam chodí romské děti, se nachází například dvě až maximálně čtyři olašské děti ve třídě, zbytek tvoří děti Rumungrů a Neromů. Z pohledu našich informátorů by se případně měli učit romsky (myšleno olašsky) jen olašské děti. K tomu například B. (38 let): „A nechtěl bych, aby se romsky učili Rumungři nebo gážové. Není to dobré, když to gážové umí, třeba by se to mohli naučit taky policajti a tak.“

Naopak čtyři dotazovaní by výuku romštiny ve škole přivítali, většinou z toho důvodu, že sdílejí pozitivní postoj k snahám o uchování jazyka. Pouze jeden postoj lze zařadit do kategorie „rozhodně ano“. Je jím výpověď informátora G. (43 let): „Měl by to být volitelný předmět na základní škole, proto, aby se romština neztratila mezi dětmi. Mohli by tam chodit romské děti z více tříd, ale mohlo by to být nabídnuto i gážovským dětem jako kroužek romského jazyka. Musí to ale učit Rom nebo Romka.“ Ostatní uvádějí odpověď v kategorii odpovědi „spíše ano“, např. J. (53 let): „Ano, mohlo by

to být, ale je důležitější, aby se ve škole naučili česky. Ani bych nechtěl, aby se třeba asistentka bavila s dětmi ve škole romsky, škola je od toho, aby se naučili česky.“

6. Závěry

Předkládaná zpráva přináší především kvantitativní ověření a rozšíření poznatků z předchozích výzkumů. Jejím dalším přínosem jsou unikátní informace o jazykové situaci olšských Romů, které jsou obsaženy jak v kvalitativní, tak v kvantitativní části zprávy.

Zatímco v minulých výzkumech jsme se v kvantitativní části zaměřili především na odhad kopetence v romštině u nejmladší generace olšských a neolšských dětí, aktuální výzkum se v kvantitativní části zaměřuje především na užívání a předávání jazyka, a to především v rodinném prostředí.

Pro neolšské Romy (skupiny spadající do centrální dialektní skupiny) platí obecně sdílený předpoklad, že skupina prochází procesem jazykové směny. Důkazem může být nejen klesající schopnost dětí mluvit romsky, kterou jsme popsali v předchozích výzkumech, ale také pokles užívání jazyka. Tento proces ovšem není aktuální – přechod na češtinu v rodinném prostředí se u respondentů našeho výzkumu projevil již v prvních migračních generacích. V současnosti se lze na základě prezentovaných výsledků domnívat, že romština slouží především jako jazyk komunikace se staršími generacemi – v rámci věkově blízkých skupin (sourozenci, partneři), je u neolšských Romů dominantní užívání češtiny.

Tato skupina se rovněž domnívá, že by se děti měly učit jako první jazyk češtinu, nikoli tedy romštinu. Tento svůj postoj zároveň uplatňuje v praxi. U zástupců nejmladší generace se tak výrazněji uplatňuje v akvizici romštiny vliv prarodičů, nikoli vliv rodičů.

Čeština jako dominantní jazyk v romských (neolšských) domácnostech tedy není novým jevem. Předchozí generace nicméně slabší jazykový vliv nukleární rodiny nahrazovaly komunikací mimo rodinu. Takových příležitostí v současné době ubývá.

S tímto pravděpodobně souvisí fakt, že neolští respondenti nepovažují (oproti olšským Romům) romštinu jako nutný příznak romství. Na druhou stranu ale romština stále má u nemalé části respondentů symbolickou funkci, která je s identitou rovněž svázána.

Olašských respondentů bylo ve výzkumu 39. Nemusí se to jevit jako vysoký počet, nicméně v podmínkách značně hierarchického uspořádání olšských komunit, kdy za komunitu často odpovídal jediný mluvčí, lze tuto brát vzorek jako významný (ačkoli ne nutně ve smyslu statistické relevance).

Mezi olšskými Romy je patrné diglotické vymezení jazyků – romština je hlavním jazykem komunity. Předává se jako první jazyk a je v různých komunikačních situacích mezi olšskými Romy používána. Ačkoli nikoli malý podíl respondentů uvedl, že dochází k poklesu užívání olštiny, do budoucna se většina respondentů neobávala nějakého negativního trendu v užívání romštiny.

Z tohoto trendu existují výjimky, ovšem vzhledem k omezenosti vzorku není možné tyto opačné příklady šíře kvantifikovat.

V případě olšských Romů byla deklarovaná situace romštiny potvrzena dlouhodobým kvalitativním výzkumem, který samozřejmě přináší hodnotnější informace – tato data ovšem odpovídají jedné komunitě, ve které byla získávána, a jak podle deklarace jejích příslušníků, tak podle našich dat

z kvantitativního výzkumu existují v některých jiných městech i příslušníci olašské komunity přecházející ke komunikaci do češtiny i v dříve nepředstavitelných situacích. Jazyk sám má pro zkoumanou olašskou komunitu výrazně identifikační hodnotu, význam jeho používání je artikulován nejen na přímý dotaz, romština je v této komunitě považována často za jeden z nejdůležitějších znaků romství (což samo o sobě je možná nejdůležitější hodnota této komunity). Dokonce i drobné dialektní odlišnosti v případě jednoho z našich výzkumníků – rodilých mluvčích – vzbuzovaly pochyby o jeho identitě, čili je sledována nejen kompetence a postoj k jazyku (například hrdost, s níž olaští Romové mluví svou řečí i na veřejnosti, což je často odlišuje od centrálních romských skupin), ale i přesná forma a ustálené obraty, čímž je vlastně jazyk předmětem i nástrojem sociální kontroly.

Co se týče názorů Romů na zavádění romštiny do škol, projevila se (výrazněji než v předchozích výzkumech) rozrůzněnost názorů na tento záměr. Ačkoli většina neolašských respondentů se k případné výuce stavěla kladně, nemalá část měla k tomuto kroku postoj negativní. Rozrůzněnost názorů přitom zdá se nezávisí na tom, jestli respondent sám předával romštinu svým dětem nebo na tom, jak se dívá na budoucnost romštiny.

Mezi olašskými respondenty byl více zastoupen negativní postoj k výuce romštiny, nicméně nezanedbatelná část by výuku romštiny podpořila. Je ale znovu nutné upozornit, že olašský vzorek byl ze statistického hlediska malý.

Výzkum dále přináší náhled učitelů romských dětí na jejich češtinu a přináší informace o problémech, se kterými se učitelé v jazykové oblasti setkávají. Tato část výzkumu se ovšem nezaměřovala pouze na romské děti, nýbrž na problematiku bilingvismu a výuku češtiny u bilingvních dětí obecně. Nabízí tak mimo jiné srovnání jazykových potíží romských a jiných dětí vycházejících z různě smíšeného jazykového prostředí.

Navštívené školy (potažmo školy obecně, jak vyplývá z našich přechozích výzkumů) si konkrétní informace o domácím jazykovém prostředí svých žáků cíleně nezjišťují. Mají o něm určitý obecný přehled, k jehož verifikaci v případě konkrétních žáků dochází spíše mimochodem, při komunikaci o jiném tématu. Zjišťování podrobnějších informací pokládají učitelé na těchto školách (někdy pouze implicitně) pro svou praxi spíše za nepotřebné, u romských dětí předpokládají, že jejich většina romštinu neovládá, případně jen na úrovni jednotlivých slov a frází.

Odhlédneme-li od nedostatečné čtenářské gramotnosti, kterou učitelé uváděli jako základní problém většiny jejich současných žáků obecně, za základní problém, se kterým se učitelé v navštívených školách u romských dětí setkávají, je jejich „špatná“ znalost češtiny (chudá slovní zásoba, chybování v používání vazeb i jednotlivých slov, fonetika). Systematicky se však na žádné z navštívených škol chybami v češtině svých romských žáků nezabývají (ani co se týče jejich možného zdroje, kterým, jak se zdá z uvedeného výčtu příkladů, je romština). Soudě z ohlasu nabídky poskytnutí informací o tzv. romském etnolektu češtiny ani učitelé nemají o fenoménu romského etnolektu (zejména pak o jeho struktuře a funkcích) dostatek detailních informací.

Příklady pozorování odlišného jazykového chování romských žáků, které někteří z kontaktovaných učitelů uváděli (ve škole používají jejich romští žáci češtinu „kultivovanější“, bez výraznějšího „romského“ přízvuku; větší míra používání romských slov v českých promluvách žáků při hovoru mimo školu zejména se staršími členy místní romské komunity), potvrzují jeden ze závěrů studie M. Bořkovcové (Romský etnolekt češtiny, Signeta, 2007), která upozorňuje na záměrné zdůrazňování

prvků romského etnolektu jako způsobu demonstrace skupinové identity, resp. sebeidentifikace a socializace se skupinou. Rozpoznání „špatné“ češtiny (určité skupiny) romských žáků ze strany učitelů jako jednoho ze způsobů demonstrace jejich identity by možná mohlo vést k jinému, konstruktivnějšímu náhledu na způsob, možnosti a cíle jejich vzdělávání.